

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

OSUVA Open
Science

This is a self-archived – parallel published version of this article in the publication archive of the University of Vaasa. It might differ from the original.

Vankilan tarkastustoiminta ja päihteettömyyden valvonta

Author(s): Vainio, Jesse; Paasonen, Jyri

Title: Vankilan tarkastustoiminta ja päihteettömyyden valvonta.

Year: 2022

Version: Accepted manuscript

Copyright ©2022 Edita.

Please cite the original version:

Vainio, J. & Paasonen, J. (2022). Vankilan tarkastustoiminta ja päihteettömyyden valvonta. *Edilex* 31, 1-39.
<http://www.edilex.fi/artikkelit/27727>

Vankilan tarkastustoiminta ja päihteettömyyden valvonta

Sisällys

1 Johdanto	3
2 Tarkastustoiminta ja päihteettömyyden valvonta	7
2.1 Vankeuslain tavoitteet ja tarkastustoiminnan periaatteet	8
2.2 Vangin tarkastaminen	10
2.2.1 Turvatarkastus	10
2.2.2 Henkilöntarkastus.....	11
2.2.3 Henkilönkatsastus	17
2.3 Muun henkilön tarkastaminen.....	20
2.3.1 Turvatarkastus	21
2.3.2 Tapaajan henkilöntarkastus	24
2.4 Tilojen ja omaisuuden tarkastaminen	25
2.5 Miehitämättömän kulkuneuvon kulkuun puuttuminen.....	26
2.6 Kirjeen ja muun postilähetyksen tarkastaminen	29
2.7 Päihteettömyyden valvonta	30
3 Kyselytutkimus vankiloiden henkilöstölle.....	39
3.1 Tutkimusaineisto ja -menetelmät	39
3.2 Tutkimustulokset.....	43
4 Johtopäätökset.....	46
Lähteet.....	48

1 Johdanto

Merkittävä osa rikoksista tehdään päihtyneenä, joten vankiloissa on paljon vankeja, joilla on vakava päihdeongelma.¹ Vankien päihdeongelmat ovat Suomessa lisääntyneet tasaisesti 1980-luvulta alkaen.² Nykyään Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaista noin 80 prosentilla on ongelmia päihteiden käytön kanssa.³ Näin ollen kuntouttavat ohjelmat ja toiminnot ovat tärkeä osa vankeusrangaistuksia suorittavien tuomioita. Merkittävä osa näistä on päihdekuntoutusta⁴, joka onkin keskeinen osa rikosseuraamusalan perustyötä⁵. Vankeusajan hyödyntäminen on tärkeää niille vangeille, jotka haluavat irtaantua päihteistä.⁶ Päihdekuntoutukseen onnistuminen saattaa myös edellyttää, ettei olla lainkaan tekemisissä sellaisten vankien kanssa, jotka käyttävät vankilassa päihteitä ja jatkavat rikollista elämää. Myös olosuhteiden tulee olla sellaiset, että kuntoutukseen haluavat uskaltavat osallistua siihen. Muut vangit saattavat suhtautua asiaan negatiivisesti ja nähdä osallistujat ”pelkääjinä” tai ”vasikoina”. Tämä liittyy perinteiseen vankilakulttuuriin, jossa on tyypillistä, ettei omista henkilökohtaisista asioista puhuta tai näytetä tunteita muille vangeilla tai henkilökunnalle.⁷

Päihdehuoltotyöllä voidaan parantaa laitosturvallisuutta⁸ sekä vähentää rikollisuutta ja parantaa siten yhteiskunnan turvallisuutta.⁹ Vankeihin kohdistuva kontrolli toimii kuntoutuksen viitekehyksenä,

¹ Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, s. 6. Ks. myös Tourunen ym. 2019, s. 26.

² Joukamaa 2010. Vielä 1980-luvun alkupuolella huumeet eivät olleet iso ongelma vankiloissa. Vangeista vain alle prosentti oli tuomittu huumerekoksista. Tuolloin alettiin kuitenkin jo valmistautumaan tulevaisuuteen kouluttamaan henkilökuntaa, vahvistamaan huumekontrollia ja kehittämään yhteistyötä poliisin ja päihdehuollon kanssa. Ks. Tourunen ym. 2013, s. 26. Tuluaessa 1990-luvulle vankiloiden huume tilanne alkoi selvästi pahentua. Esimerkiksi huume takavarikot kolminkertaistuivat tuolla vuosikymmenellä muutaman vuoden aikana etenkin suljetuissa vankiloissa. HE 10/1998 vp, s. 4. Vankiloiden huume ongelmista oli toisaalta viitteitä jo huomattavasti aiemmin, kun vuonna 1961 Helsingin ja Turun keskusvankiloiden huumeongelma räjähti eduskunnan oikeusasiamiehen (EOA) silmille. Vangit valmistivat tuolloin laajassa mitassa vankiloiden painokoneilla ajokortteja, henkilöllisyystodistus-, esteettömyystodistus-, radiolupa- ja televisiolupalomakkeita. Niitä ja väärennettyjä virkaleimasimia myymällä rahoitettiin huume aineiden hankintaa. Turun vankilassa takavarikkoon oli tuolloin saatu 60 000 tablettia, minkä arveltiin olevan vain murto-osa käytössä olleista. EOA esittikin oikeusministeriölle kirjapainokoneiden poistamista vankiloista. Ks. tarkemmin eduskunnan oikeusasiamiehen juhlakirja 100 vuotta, s. 86.

³ Päihdeongelma on myös yksi keskeinen rikollista elämäntapaa ylläpitävä tekijä, joten päihteet ovat kiinteä osa vankiloiden alakulttuuria. Rikosseuraamuslaitos 2020. Vankiloissa tapahtuvista rikkomuksista yleisimpiä ovat päihderikkomukset. Paasonen 2021, s.32.

⁴ Rikosseuraamuslaitoksen yleisesite 2017, s. 15.

⁵ Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, s. 6.

⁶ Vangille motiivi kuntoutusohjelmaan osallistumiseen voi olla halu hoitaa päihdeongelmaansa ja päästä irti rikollisesta elämäntavasta. Lisäksi osallistumisella voidaan parantaa vankilaolosuhteita. Tourunen ym. 2019, s. 5 ja 40. Usein päihdeettömyys on ylipäättään edellytys sille, että voi alkaa ajattelemaan uudella tavalla. Rantanen ym. 2016, s. 89.

⁷ Tourunen ym. 2019, s. 45.

⁸ HE 10/1998 vp, s. 5.

⁹ Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, s. 6. Ks. myös LaVM 10/2005 vp ja perustelut päihdetyön merkityksestä. Uusintarikollisuuden ehkäisyyn ja päihteiden käytön vähentämiseen liittyvien vaikutusten ohella päihdekuntoutus ja valvonta tukevat myös arjen taidoissa harjaantumista, perhe-elämän uudelleen rakentumista ja yhteiskunnallisen osallisuuden kehittymistä. Rantanen ym. 2016, s. 90.

jolloin ne voi olla sovitettavissa yhteen. Tällöin esimerkiksi vankien huumeetestauksen voidaan katsoa tukevan kuntoutusta.¹⁰ Terveysthuollon näkökulmasta yksi tärkeä turvallisuutta lisäävä asia on kaikkien vankien vieroittaminen päihdyttävistä aineista, huumeista ja lääkkeistä. Esimerkiksi bentso-diatsepiinit alentavat impulssikontrollia ja altistavat rikoksille sekä itsemurhalle.¹¹

On kuitenkin huomioitava, että Rikosseuraamuslaitos ei ole kuntoutuslainsäädännön tarkoittama kuntoutusorganisaatio, eikä rikosseuraamusalan ensisijainen tehtävä ole kuntoutus vaan yksilöllisiin suunnitelmiin perustuva rangaistusten täytäntöönpano.¹² Siitä huolimatta Rikosseuraamuslaitoksen on erittäin tärkeää tukea vankien päihdeettömyyttä eri keinoin, joista yksi keskeinen on huumausaineiden saatavuuden vähentäminen niin suljetuissa vankiloissa kuin avovankiloissa.¹³ Päihdestrategiaan liittyy muun muassa päihde-ehdoisen alakulttuurin syntyminen ehkäiseminen, päihdeettömyyden valvonta ja taata vangeille oikeus suorittaa rangaistuksensa päihdeettömässä ympäristössä.¹⁴

Viime vuosina on uutisoitu järjestäytyneen rikollisuuden roolista vankiloiden huumausainerikollisuudessa.¹⁵ Vankilat luovat otollisen markkina-alueen, kun suljetussa ympäristössä on paljon potentiaalisia asiakkaita. Huumaus- ja lääkeaineille on vankilassa kova kysyntä, sillä suuri osa vangeista on niin riippuvaisia, että he pyrkivät jatkamaan aineiden käyttämistä myös vankilan sisällä.¹⁶ Tämä yhdistettynä siihen, että järjestäytyneen rikollisuuden toiminta perustuu taloudellisen hyödyn tavoitteeseen, aiheuttaa myös lieveilmiöitä, kuten väkivaltaa, uhkailua ja kiristämistä.¹⁷ Osa vangeista pelkää

¹⁰ Tourunen ym. 2019, s. 31.

¹¹ Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuslinjaukset 2015, s. 12.

¹² Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, s. 5. Kun kyse on esimerkiksi huumausaineiden käytöstä ja korvaushoidosta, kysymys kuntoutuksen ja rangaistuksellisuuden suhteesta saattaa olla jännitteinen. Rantanen ym. 2016, s. 16. Vankilassa tapahtuva korvaushoito on oma haasteensa, kun huomioidaan päihdeettömyyden tavoite. Mitä enemmän vankilassa on huumeita, sitä vähemmän on selvinpäin olevia vankeja. Korvaushoitolääkkeillä voidaan käydä myös kauppaa. Tällöin turvallisuus kärsii ja samalla kuntouttavan työn vaikutus heikkenee.

¹³ Holopainen 2021, s. 21. Päihdeiden välittämiseen ja muuhun päihderikollisuuteen vankilassa syyllistyneet vangit sijoitetaan tarvittaessa häiriöiden estämiseksi erilleen muista vangeista. Päihdeiden käyttöön syyllistyneet henkilöt ohjataan keskustelemaan päihdeiden käytöstä ja heihin pyritään vaikuttamaan siten, että päihderikollinen toiminta saadaan loppumaan ja päihdeettömän elämäntapa vahvistuu. Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, s. 25.

¹⁴ Rikosseuraamuslaitos 2020. Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea eli CPT (Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) halusi vuoden 2020 vierailun johdosta saada yksityiskohtaisempia tietoja siitä, että jotkut vangit olisivat halunneet saada apua riippuvuusongelmaansa (lähinnä alkoholi- ja huumeriippuvuuteen), mutta tämä ei ollut käytännössä mahdollista. Ks. CPT 2020. On myös havaittu, että mitä enemmän vankilassa on päihdeettömiä paikkoja, sitä vähemmän on havaittu olevan ongelmia ja merkintöjä kurinpitotilastoissa. Junninen 2008, s. 81-82.

¹⁵ Ks. esim. Ylen uutinen 13.11.2020: ”Suomen vankiloissa on käynnissä turvallisuutta horjuttava valtataistelu, jota käydään järjestäytyneen rikollisuuden huumekaupan ympärillä. Kenellä on valta vankilassa?” ja Lännen Median uutinen 26.6.2019: ”Liivijengit tienasivat vankien huumeidenkäytöllä vähintään 2-9 miljoonaa euroa viime vuonna – vankiloitten huumemäärät kolminkertaistuivat 10 vuodessa”. Jo lähes 15 vuotta sitten järjestäytyneen rikollisuuden arveltiin luovan tulevaisuudessa entistä enemmän haasteita vankilaturvallisuudelle. Junninen 2008, s. 52.

¹⁶ Ks. Lamminen 2019.

¹⁷ Holopainen 2021, s. 80.

muita vankeja huumeisiin liittyvien velkojen tai riippuvuussuhteiden vuoksi niin paljon, että heidän on asuttava erillään muista vangeista.¹⁸ Estämällä huumausaineiden salakuljettamista vankilaan, voidaan heikentää järjestäytyneiden rikollisryhmien toimintaedellytyksiä ja edistää samalla päihdeongelmaisten vankien kuntoutusta.¹⁹ Tavoitteena on, että kaikilla vangeilla olisi turvalliset ja päihteetömyyttä tukevat olosuhteet.²⁰ Myös päihteiden väärinkäyttäjillä on merkittävä vaikutus vankiloiden turvallisuuteen.²¹ Turvallinen täytöntöönpano mahdollistaa lisäksi vankien osallistumisen toimintoihin. Rikosseuraamuslaitoksen strategiassa mainittuihin tavoitteisiin kuuluvat rikoksesta tuomitun oikeus turvalliseen ja häiriöttömään rangaistuksen suorittamiseen sekä henkilöstön työturvallisuus. Rikosseuraamuslaitoksen tehtävänä oleva laitosten säilytysvarmuus vaikuttaa myös yhteiskuntaturvallisuuteen ja kansalaisten turvallisuuden tunteeseen.²²

Huumausaineita salakuljetetaan vankilaan monin eri tavoin ja keinoissa on vain mielikuvitus rajana. Yleisin tapa on kuljettaa ne kehon sisällä²³. Tällöin salakuljettajana voi toimia esimerkiksi vankilaan palaava vanki, tuomiota suorittamaan ilmoittautuva tai muualla rangaistusta suorittava. Havaintoja on muun muassa siitä, että erityisesti järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvat vangit (JR-vangit) painostavat avovankiloissa ja valvotussa koevapaudessa olevia jättäytymään kiinni rikkeistä ja tuomaan huumausaineita kehossaan vankilaan. Kiinni jättäytymiset voidaan ajoittaa iltoihin ja viikonloppuihin, jolloin huumausaineen salakuljettamisen kiinnijäämisriski on hyvin pieni, kun huumausainekoiria ei ole yleensä käytössä tarkastustoiminnan tukena. Lisäksi yhtenä keinona on ollut selvittää etukäteen sellaiset henkilöt, jotka ovat tulossa itse ilmoittautumalla suorittamaan tuomiota ja pakotettu tällaisia henkilöitä salakuljettamaan huumausaineita vankilaan. Tällaisissa tapauksissa ainemäärät ovat olleen usein suuria.²⁴ Vankien tapaajat, joko vapaaehtoisesti tai pakotettuna, erityisesti valvomattomissa tapaamisissa, ovat yhtä lailla merkittävä tapa salakuljettaa huumausaineita vankilaan. Tätä kuvastaa hyvin se, että koronapandemian aikana huumeiden saatavuuden on havaittu ainakin osittain vähentyneen vankiloissa, kun tapaamisia ei ole voitu järjestää. Lisäksi asiaan on vaikuttanut

¹⁸ Paasonen 2021, s. 111; Holopainen 2021, s. 119; Rikosseuraamuslaitoksen päihdevalvonta 2019; HE 10/1998 vp, s. 4; Perälä 2011, s. 178-181.

¹⁹ Huumausaineiden ja muiden päihteiden vähentäminen vankiloissa tukee rangaistuksen täytöntöönpanolle asetettujen yleisten tavoitteiden toteutumista. Huumausaineongelmat vaikeuttavat ja vähentävät mahdollisuuksia kehittää muita toimintamuotoja vankiloissa. Näin ollen lainsäätäjällä on katsonut, että Rikosseuraamuslaitoksella tulee olla riittävät valtuudet rikollisen toiminnan estämiseen. HE 10/1998 vp, s. 5. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota järjestäytyneen rikollisuuden toiminnasta vankilassa aiheutuvien haittojen vähentämiseen. Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuslinjaukset 2015, s. 35-36.

²⁰ Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, s. 35.

²¹ Junninen 2008, s. 80-81; Tourunen ym. 2019, s. 33; Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuslinjaukset 2015, s. 13.

²² Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuslinjaukset 2015, s. 27 ja 35-36.

²³ Ks. kehon sisällä salakuljettamisesta tarkemmin Perälä 2011, s.172-176.

²⁴ Holopainen 2021, s. 20.

se, että poistumislupia on myönnetty pandemian aikana normaalia vähemmän.²⁵ Tapaamisten avulla toteutettavaan huumeiden salakuljetukseen liittyy myös erittäin negatiivisia ilmiöitä, kun jopa lapsia saatetaan käyttää salakuljettajana.²⁶ Havaintoja on myös naisvankien pakottamisesta avioliittoon miesvankin kanssa, jossa motiivina on huumeiden salakuljettaminen valvomattomien tapaamisten avulla.²⁷

Pieniä määriä huumeita voidaan piilottaa postilähetyksiin ja suurempia määriä esimerkiksi vankilaan tulevaan huoltoliikenteeseen. Esimerkiksi tietyn vankilassa säännöllisesti käyvän ajoneuvon rekisterinumero saatetaan ottaa ylös, selvittää sen sijainti ja piilottaa sen rakenteisiin huumausaineita, jolloin ne saadaan kulkeutumaan vankilan muurin sisäpuolelle. Riskinä on myös, että joku vankilan alueella käyvä ulkopuolinen työntekijä tuo huumausaineita, mutta yhtä lailla tuojana voi olla joku vankilan henkilökuntaankin kuuluva. Huumausaineita voidaan yrittää toimittaa eri keinoin myös muurien yli.²⁸ Nykyään teknologian kehitys on luonut uusia mahdollisuuksia, kun esimerkiksi erilaisia miehittämättömiä kulkuneuvoja voidaan pyrkiä käyttämään huumausaineiden toimittamiseen vankilan alueelle.²⁹ Vankilaan kulkeutuneista huumausaineista lähinnä käyttöannoksia säilytetään sellissä ja suurempia määriä kiinnijäämisriskin vuoksi yleisissä tiloissa.³⁰

Vankilan tarkastustoiminnan yhtenä päätavoitteena on torjua huumausaineiden kulkeutumista vankiloihin.³¹ Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjauksissa asetettiin tavoitteeksi suorittaa tarkastustoimintaa ja valvontaa siten, että päihdeiden käyttö vankiloissa olisi minimaalista.³² Tehokkaalla päihdevalvonnalla pyritään estämään päihdeiden tulo vankilaan ja niiden käyttö vankilassa. Kuitenkaan kaikkia vankilaan tulevia ei voida perusteellisesti tarkastaa, sillä erilaiset tarkastustoimenpiteet puuttuvat vankien ja muiden tarkastettavien henkilöiden perustuslailla suojattuihin oikeuksiin. Näin ollen päihdeiden salakuljetusta laitoksiin on vaikea kokonaan estää.³³ Tarkastusmuotoina ovat tilojen ja omaisuuden tarkastukset, henkilöön kohdistuvat tarkastukset, erityistarkastukset ja päihdeettömyyden

²⁵ Paasonen 2021. Ks. myös Ylen uutinen 3.4.2020: ”Koronarajoitukset tukkivat huumereitit – vankila varautuu paljastamaan vankien kiljun valmistuksen ja lääkekaupan”, ja STT:n uutinen 11.4.2021: ”Vankiloiden koronarajoitukset ovat vähentäneet merkittävästi huumeiden määrää ja rauhoittaneet oloja laitoksissa”.

²⁶ Ks. EOAK/3515/2019 ja Iltalehti 29.6.2018: ”Vangit käyttävät huumeiden salakuljetuksessa jopa lapsia apunaan - vartijat helisemässä kekseliäiden konstien edessä”.

²⁷ Tällaisissa tilanteissa toinen puolisoista on suljetussa vankilassa ja toinen avovankilassa. Holopainen 2021, s. 33.

²⁸ Perälä 2011, s.172-176.

²⁹ HE 222/2018 vp, s. 4.

³⁰ Perälä 2011, s. 176.

³¹ PeVL 12/1998 vp, s. 1 ja LaVM 17/1998 vp, s. 2.

³² Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, s. 40.

³³ Rikosseuraamuslaitos 2020.

valvonta.³⁴ Merkittävä rooli on sillä, että huumausaineiden salakuljettaminen vankilaan pyrittäisiin estämään jo vankilan ulkokehällä siten, etteivät ne pääse kulkeutumaan osastoille.³⁵ Vuonna 2021 tehdyissä selvityksissä tuli ilmi, että vankiloiden henkilökunnan mielestä tarkastustoimintaa on liian vähän. Erityisesti nousi esiin, että JR-vankien osastoilla tulisi lisätä tarkastustoimintaa. Riittämättömän tarkastustoiminnan myötä huumausaineiden salakuljettamisen mahdollisuus suljettuihin vankiloihin on tullut helpommaksi. Tähän on vaikuttanut myös vankien lupa-asioihin tehdyt lievennykset, joista yhtenä esimerkkinä on valvomattomien tapaamisten edellytysten lieventäminen. Keskeisimmäksi syyksi riittämättömälle tarkastustoiminnalle on todettu olevan resurssien puute.³⁶ Resurssien puute on tullut esille myös laillisuusvalvonnassa³⁷ ja lisäksi CPT on kiinnittänyt vierailuillaan huomiota päteväen valvontahenkilökunnan liian pieneen määrään.³⁸

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella Rikosseuraamuslaitoksen toimivaltuuksia tarkastustoiminnassa ja päihteettömyyden valvonnassa sekä vankiloiden henkilöstön näkemyksiä aiheesta. Tutkimus jakautuu lainopilliseen ja empiiriseen tutkimusosaan. Toinen luku on lainopillinen, jossa tarkastellaan vankeuslain keskeisiä säännöksiä tarkastustoiminnan ja päihteettömyyden valvonnan näkökulmasta. Tavoitteena on ensinnäkin selvittää, että milloin ja miten kyseisiä säännöksiä voidaan soveltaa, ja toiseksi, ovatko nykyiset säännökset riittäviä. Tutkimuksen empiirisen osan tavoitteena on puolestaan selvittää kyselytutkimuksen avulla vankiloiden henkilöstön kokemuksia ja näkemyksiä tarkastustoiminnasta sekä päihteettömyyden valvonnasta. Kolmannessa luvussa kuvataan vankilan henkilöstön kyselyn toteuttaminen ja tutkimusmenetelmät sekä esitetään empiirisen analyysin tulokset. Viimeisessä luvussa esitetään kokoavia johtopäätöksiä.

³⁴ Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuslinjaukset 2015, s. 27 ja Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, s. 25.

³⁵ Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjauksissa todetaan, että koulutettu koira ja sen ohjaaja on hyvä keino pitää huumeet vankilan muurien ulkopuolella sekä löytää vankiloihin sisälle tuodut huumausaineet. Tavoitteena on myös, että kaikissa vankiloissa olisi vähintään yksi huumekoira ja päätoiminen koiranohjaaja. Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, s. 25 ja 41. Myös vuonna 2021 tehdyssä selvityksessä Rikosseuraamuslaitoksen kyvystä vastata järjestäytyneen rikollisuuden aiheuttamiin haasteisiin todetaan, että kaikissa suljetuissa laitoksissa tulisi olla vähintään yksi koulutettu koira ja koiranohjaaja. Lähtökohtana tulisi olla huumekoiran käyttäminen aina poistumisluvulta ja valvomattomasta tapaamisesta tulevan vangin tarkastamisessa. Tämä tulisi huomioida muun muassa lupaharkinnassa ja koiranohjaajien työvuoroja suunniteltaessa. Holopainen 2021, s. 81 ja 119.

³⁶ Paasonen 2021, s. 72-74 ja Holopainen 2021, s. 80-81.

³⁷ Ks. esim. EOAK/4153/2019, jossa apulaisoikeusasiamies (AOA) totesi, että vankien asianmukainen kohtelu sekä vankiloiden järjestys ja turvallisuus edellyttävät, että vankiloissa on ohjaus- ja valvontatehtävissä riittävästi koulutettua ja ammattitaitoista henkilökuntaa. AOA:n saaman selvityksen ja tarkastushavaintojen perusteella on vaikuttanut ilmeiseltä, että pätevyysvaatimukset täyttävien koulutettujen vartijoiden puute on vakava ja akuutti ongelma.

³⁸ CPT 2020 ja 2014.

2 Tarkastustoiminta ja päihteettömyyden valvonta

2.1 Vankeuslain tavoitteet ja tarkastustoiminnan periaatteet

Vankeuslain (767/2005, VL) 1 luvun 2 §:n mukaan vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana.³⁹ Luvun 3 §:n 2 momentti edellyttää muun muassa, että vankeus on pantava täytäntöön siten, että täytäntöönpano on turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja vangeille.⁴⁰ Lain 16 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan vankeja ja vankien käytössä oleva tiloja on valvottava siten kuin vankilan järjestys, vankilassa pitämisen varmuus, vankien ja muiden henkilöiden turvallisuus sekä karkaamisen tai avolaitoksesta luvatta poistumisen ja rikoksen estäminen edellyttävät.

Vankeuslain 9 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan vangilta voidaan evätä esineen tai aineen hallussapito jos 1) esineestä tai aineesta aiheutuu vaaraa henkilön turvallisuudelle; 2) esine tai aine erityisesti soveltuu omaisuuden vahingoittamiseen; 3) esineen tai aineen hallussapidosta vankilan tai vankilan osaston olosuhteet ja valvonnan aste huomioon ottaen aiheutuu erityistä haittaa vankilan yleiselle järjestykselle; 4) esinettä tai ainetta ei voida ilman kohtuutonta vaivaa tai sitä vahingoittamatta tarkastaa; 5) esinettä tai ainetta käytetään tai on perusteltua syytä epäillä, että sitä tullaan käyttämään rikosentekovälineenä; 6) vankila on hankkinut vastaavan esineen vangin käyttöön. Pykälän 2 momentissa todetaan erikseen, että vanki ei saa pitää hallussaan alkoholia, muuta päihdyttävää ainetta, rikoslain 44 luvun 16 §:ssä tarkoitettuja dopingaineita eikä huumausaineiden käyttöön tarkoitettuja esineitä. Suljetussa vankilassa vanki ei saa pitää hallussaan toiselta vangilta ilman vankeinhoitoviranomaisen lupaa saamaansa omaisuutta. Lisäksi 16 luvun 6 a §:n mukaan alkoholin, muun päihdyttävän aineen ja rikoslain 44 luvun 16 §:ssä tarkoitettujen dopingaineiden valmistaminen ja käyttö vankilassa on kiellettyä.

Vankeuslakia säädettäessä tarkastustoimintaan liittyviä toimivaltuuksia ei juurikaan käsitelty perustuslakivaliokunnassa, koska ne vastasivat pääosin jo aiemmin perustuslakivaliokunnan

³⁹ Rikosten estäminen haluttiin sisällyttää vankeuslakiin, koska sen nähtiin tukevan rikoksettoman elämäntavan tavoitetta. HE 263/2004 vp, s. 134-135.

⁴⁰ Tämä tarkoittaa sitä, että vankeuden täytäntöönpanoon liittyy erilaisia turvallisuustarpeita ja näkökohtia, joita on tarkasteltava näiden kaikkien tahojen kannalta ja jotka eivät välttämättä ole keskenään yhdensuuntaisia. HE 263/2004 vp, s. 135.

myötävaikutuksella säädettyjä toimivaltuuksia.⁴¹ Vankeja koskevassa sääntelyssä henkilökohtaisen koskemattomuuden ja vapauden rajoituksilla on suuri merkitys, koska tähän perusoikeuteen puututaan vankilassa tarkastuksilla ja muilla valvonta- ja turvaamistoimenpiteillä.⁴²

Kaikkia valvonta- ja tarkastustoimenpiteitä suoritettaessa tulee noudattaa vankeuslain 1 luvun 6 §:ssä tarkoitettuja toimivaltuuksien käytön yleisiä periaatteita. Tarkastuksia toimitettaessa tulee erityisesti noudattaa 3 momentissa tarkoitettua vähimmän haitan periaatetta.⁴³ Erityisesti henkilön koskemattomuuteen puuttuvissa tarkastuksissa vankeja on kohdeltava heidän ihmisarvoaan kunnioittaen, korostaen virkamiehen asiallista ja ammattimaista käytöstä sekä kielenkäyttöä, koska henkilöntarkastuksia suoritettaessa liikutaan ihmisarvoisen kohtelun kannalta herkillä alueilla. Tarkastusta suorittavalta henkilöltä edellytetään tällöin erityistä hienotunteisuutta.⁴⁴

Kansainväliset suositukset sisältävät lukuisia sääntöjä tarkastustoiminaan liittyen. Henkilökunta on koulutettava suorittamaan tarkastukset siten, että he havaitsevat ja estävät kaikki mahdolliset yritykset paeta tai kätkeä salakuljetettua tavaraa, mutta kunnioittavat samanaikaisesti tarkastettavien ihmisarvoa ja heidän henkilökohtaista omaisuuttaan. Henkilökunnalla on oltava yksityiskohtaiset menettelytavat, joita he noudattavat tarkastaessaan tiloja, vankeja, tapajia ja henkilökuntaa sekä heidän hallussaan olevia tavaroita. Kaikessa toiminnassa tulee huomioida vankien kohtelu kunnioittaen heidän luontaista arvokkuuttaan ja ihmisarvoaan. Ketään vankia ei saa kiduttaa tai muutoin kohdella tai rangaista julmasti, epäinhimillisesti tai halventavasti. Tarkastuksia tehtäessä korostuu myös tarve kunnioittaa yksityisyyttä sekä suhteellisuus-, laillisuus- ja tarpeellisuusperiaatteita. Tämä tarkoittaa sitä, että tarkastuksissa ei saa tarkoituksella ahdistella tai uhkailla vankeja tai puuttua tarpeettomasti heidän yksityisyyteensä. Erityisesti vankien yksityisyyteen puuttuvia tarkastuksia, kuten henkilöntarkastuksia ja -katsastuksia, tulisi tehdä ainoastaan, jos se on ehdottoman välttämätöntä. Yksityisyyteen puuttuvat tarkastukset on tehtävä erillään muista, ja tarkastuksia tekevien henkilöiden on oltava koulutettuja ja samaa sukupuolta kuin vanki.⁴⁵

⁴¹ PeVL 20/2005 ja PeVL 12/1998 vp, s. 2-4.

⁴² Mohell – Pajuoja 2006, s. 177.

⁴³ Ks. myös Mohell – Pajuoja 2006, s. 184.

⁴⁴ Rikosseuraamuslaitoksen ohje henkilöntarkastuksesta, dnro 1/004/2015.

⁴⁵ Yhdistyneiden kansakuntien vankeinhoidon vähimmäissäännöt (Nelson Mandela-säännöt) ja Ministerikomitean suositus Rec (2006) 2 jäsenvaltioille Euroopan vankilasäännöistä (Euroopan vankilasäännöt).

2.2 Vangin tarkastaminen

2.2.1 Turvatarkastus

Turvatarkastusten tarkoituksena on huolehtia vankilan, vankien ja henkilökunnan turvallisuudesta, turvata vankilan järjestyksen säilyminen ja suojella vankilaa tai kuljetusvälineitä ja siellä olevaa omaisuutta vahingoilta.⁴⁶ Vankiin kohdistettavista tarkastustoimenpiteistä turvatarkastuksella puututaan vähiten vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja yksityisyyden suojaan. Vangin turvatarkastuksen suorittamisen kynnys on erittäin alhainen, eikä sen suorittaminen vaadi erityistä syytä tai perustetta.⁴⁷ Turvatarkastuksesta säädetään vankeuslain 16 luvun 3 §:ssä ja sen 1 momentin mukaan vanki saadaan vankilassa, sen alueella ja kuljetuksen aikana tarkastaa turvallisuudesta huolehtimiseksi, järjestyksen turvaamiseksi tai omaisuuden suojelemiseksi.⁴⁸

Vangin turvatarkastuksessa voidaan metallinilmaisinta, muuta teknistä laitetta tai koulutettua koiraa käyttäen, vaatteita tunnustelemalla taikka muulla vastaavalla tavalla tarkastaa vanki sen varmistamiseksi, ettei vangilla ole mukanaan esinettä tai ainetta: 1) jolla voidaan aiheuttaa vaaraa henkilön turvallisuudelle tai vakavaa vaaraa vankilan järjestykselle; 2) joka erityisesti soveltuu omaisuuden vahingoittamiseen; tai 3) jonka hallussapito on muuten laissa tai lain nojalla kielletty (VL 16:3.2).⁴⁹ Yleisimmin turvatarkastus tarkoittaa sitä, että vanki kävelee metallinilmaisesta läpi tai huumausaineen etsintään koulutettu koira haistaa häntä. Tämä voi kohdistua myös suureen vankijoukkoon yhdellä kertaa, esimerkiksi työstä tai ulkoilusta palaaviin vankeihin. Tällä voidaan varmistaa, etteivät vangit esimerkiksi kuljeta mukanaan sellaisia työkaluja tai laitteita, joiden hallussapito on sallittua ainoastaan työtiloissa. Turvatarkastus voidaan kuitenkin tehdä vangille myös juuri häneen kohdistuvan yksilöllisen syyn ja yksilöidyn päätöksen perusteella.⁵⁰

⁴⁶ HE 263/2004 vp, s.194.

⁴⁷ Ks. EOAK/3515/2019.

⁴⁸ Kyseisen momentin on tarkoitus vastata asiallisesti turvatarkastuksista tuomioistuimissa annetun lain (1121/1999) 1 §:n säännöstä. HE 263/2004 vp, s. 194. Turvatarkastukseen on viitattu myös tulotarkastusta koskevassa VL 4:5:ssä. Tällä korostetaan sitä, että tulotarkastuksen yhteydessä vangille voidaan tehdä turvatarkastus, jos 16 luvussa säädetty edellytykset täyttyvät. HE 246/2020 vp, s. 72.

⁴⁹ Tällaisia esineitä tai aineita ovat esimerkiksi ampuma-aseet, räjähdysaineet, teräaseet, muut lyömäaseet, kaasusumuttimet, huumausaineet, niiden käyttöön tarkoitetut välineet, muut päihdyttävät aineet, erilaiset hormonivalmisteet, matkapuhelimet ja muut vastaavat esineet tai aineet. Koulutettua koira voidaan käyttää vankila-alueen, vankilan tilojen ja vankilaan tulevien tavaratoimitusten tarkastamisessa. Koira voidaan käyttää myös esimerkiksi vankilan portilla henkilöliikenteen tarkastamisesta ja seuraamisesta sekä vankien tarkastamisessa. Turvatarkastus ei yleensä vaadi tarkastettavan koskettamista, mutta se voidaan tehdä myös esimerkiksi vaatteita päällisin puolin tunnustelemalla tai vaatteiden vaihdolla. HE 263/2004 vp, s.194-195 ja HE 10/1998 vp, s. 24.

⁵⁰ EOAK/3515/2019, s.7 ja HE 263/2004 vp, s.194-195.

Turvatarkestusta koskevan pykälän 3 momentin mukaan vanki voidaan 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa velvoittaa vaihtamaan vaatteensa henkilökunnan läsnä ollessa. Tässä tulee huomioida hienotunteisuusperiaate. Turvatarkastus ei mahdollista riisuttamista ja kehon yksityiskohtaista tarkastelua, joten fyysisesti puuttuvat tai hyvin intiimiä visuaalista tarkastelua tarkoittavat toimenpiteet eivät kuulu turvatarkastuksen piiriin.⁵¹ Näin ollen turvatarkastusta ei voida suorittaa vangin ollessa alastomana tai edes tavanomaiseen tarkastustilanteeseen nähden vähäpukaisempana, vaan lähtökohdiana voidaan pitää, että vanki voi pitää turvatarkastuksessa kaikkia hänelle annettuja vaihtovaatteita.⁵² Laillisuusvalvonnassa on katsottu, ettei myöskään koiran käytettävyyttä tarkastuksessa riipu ratkaisevalla tavalla siitä, onko tarkastettavalla päällään koko sisävaatekerrasto pelkkien alusvaatteiden sijaan.⁵³ Vaikka turvatarkastuksen osalta ei ole säädetty niin sanotusta sukupuolisäännöstä eli siitä, että läsnä olevan henkilökunnan on riisuuntumistilanteissa oltava samaa sukupuolta tarkastettavan kanssa, on sukupuolisääntöä vangin yksityisyyden suojan johdosta tästä huolimatta noudatettava myös turvatarkastuksissa.⁵⁴

Turvatarkestuksesta päättää ohjauksen tai valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies taikka ohjaus- tai valvontatehtävissä toimiva virkamies (VL 16:10.1). Turvatarkastuksen perustetta ei tarvitse ilmoittaa eikä sitä koske kirjaamisvelvollisuus⁵⁵. Laillisuusvalvontakäytännössä on kuitenkin katsottu, että turvatarkastuksesta tulisi tehdä kirjaus, mikäli siinä puututaan vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen tunnustelemalla hänen päällään olevaa vaatetusta.⁵⁶

⁵¹ EOAK/5948/2018; EOAK/2570/2019; EOAK 3082/4/14.

⁵² EOAK/5948/2018, s. 5 ja EOAK/4633/2017.

⁵³ Ks. EOAK/5948/2018, jossa oli kyse siitä, että vanki oli tulotarkastuksen yhteydessä riisutettu ja käsketty laittamaan alushousut jalkaansa. Tämän jälkeen vankia oli käsketty istuutumaan alushoususillaan verkkojakkaralle, jonka jälkeen vartija oli usuttanut huumausaineen etsintään koulutetun koiran haistelemaan kantelijan takapuolta verkkojakkaran läpi. AOA ei pitänyt toimintatapaa asiallisena riisuttamisen osalta ja totesi, ettei tapaajiakaan velvoiteta riisuuntumaan, mikäli koira haistelee heitä. Sen sijaan AOA totesi, että koiraä käytettäessä on mahdollista istuttaa vanki penkille tarkastuksen ajaksi. Vaikka penkille istuttamista koiran suorittaman haistelun aikana voidaan periaatteessa pitää koiran haistelulle ”kokonaisvaltaisesti altistavampana”, ei toimintatapaa lähtökohtaisesti voida ainakaan hienotunteisuuteen vedoten pitää yleisesti kohdehenkilön seisten tapahtuvaa haistelua nöyryyttävämpänä. AOA katsoi, että rei’itetyn tuolin, verkkojakkaran tms. istuimen käyttöä puoltaa se, että tällöin esimerkiksi koira ei voi työntää kuonoaan suoraan tarkastettavan intiimialueelle. Hienotunteisuuden vastaista kuitenkin on, jos tarkastettava joutuu istumaan hajareisin tai jos koira nimenomaisesti ohjataan haistelemaan intiimialueilta. Myös koiran nimenomainen ohjaaminen haistamaan penkin alta, joko käskyin tai muulla tavoin osoittamalla, on arvostelulle altis menettely. Mitä harvempi penkin istuinosan verkko on, sen nöyryyttävämmäksi menettely saatetaan kokea.

⁵⁴ HE 3/1999 vp, s. 10 ja EOAK 3082/4/14.

⁵⁵ Turvatarkastukset ovat luonteeltaan rutiiniluonteisia toimenpiteitä, joten ei ole katsottu tarvetta, että turvatarkastuksista tehtäisiin kirjauksia. HE 246/2020 s. 81

⁵⁶ EOAK/4266/2020 ja EOAK/3515/2019.

2.2.2 Henkilöntarkastus

Vankeuslain 16 luvun 4 §:ssä säädetään henkilöntarkastuksesta. Kyseisellä toimivaltuudella pyritään estämään luvattomien aineiden ja esineiden tuominen vankilaan⁵⁷. Henkilöntarkastus voidaan tehdä ensinnäkin silloin, jos vankia epäillään 9 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettujen luvattomien esineiden tai aineiden hallussapidosta (VL 16:4.1,1). Tarkemmin ei ole määritelty, että milloin vankia voidaan ylipäätään epäillä. ”Voidaan epäillä” -kynnys muistuttaa kielellisesti pakkokeinolaissa (806/2011) ja esitutkintalaissa (805/2011) mainittua ”syytä epäillä” -kynnystä ja lienee saman tasoinen. Tähän viittaa myös mainittua esitutkintalakia koskeva hallituksen esitys, jossa todetaan, että siihen ketä voidaan epäillä, on hyvin vaikeaa määrittellä käyttökelpoisia perusteita sen arvioimiseksi, onko henkilöä yksittäistapauksessa pidettävä epäiltynä. Näin ollen tapauskohtaiset tekijät vaikuttavat huomattavasti arviointiin.⁵⁸

Esitutinnan osalta syytä epäillä -kynnystä on kuvattu siten, että rikosta on syytä epäillä, kun asioita huolellisesti harkitseva ihminen havaintojensa perusteella päätyy tällaiseen tulokseen. Lain käyttämä sanamuoto jättää viranomaiselle jossain määrin harkintavaltaa. Tapausta koskevaa näyttöä (epäilyn perustaa) ei ole mahdollista arvioida ja määrittää täsmällisesti esimerkiksi matemaattisesti. Epäilyllä pitää olla syynsä, mikä viittaa siihen, että epäilyn tueksi on olemassa jotakin konkreettista. Näin ollen pelkkä ylimalkainen epäily ei voi olla perusteena.⁵⁹ Perusteet henkilöntarkastukselle saattavat olla käsillä, jos vangin epäillään käyttäneen esimerkiksi huumausainetta. Usein tällaiset havainnot ovat hyvinkin subjektiivisia, joita on vaikea arvioida jälkikäteen.⁶⁰

Henkilöntarkastus voidaan myös suorittaa, jos se on tarpeen karkaamisen tai avolaitoksesta luvatta poistumisen ehkäisemiseksi, vankilan järjestystä tai turvallisuutta uhkaavan vaaran torjumiseksi, epäillyn järjestysrikkomuksen tutkimiseksi, vankilaan saapumisen tai palaamisen johdosta taikka valvomattoman tapaamisen ja lapsen tapaamisen yhteydessä (VL 16:4.1,2). Vankilaan saapumisella

⁵⁷ HE 263/2004, s. 195.

⁵⁸ HE 222/2010 vp, s. 40. Samoilla linjoilla on ollut myös AOA, joka on korostanut poliisin harkinnanvaraa käsitteen avoimuuden ja tulkinnallisen väljyyden takia. Ks. EOAK/1504/4/04. Samankaltaisia näkemyksiä on esittänyt myös oikeuskansleri ratkaisussaan AOK/483/1/02. Hän on todennut, että esitutinnan aloittamiseksi ei välttämättä edellytetä yhtä vahvaa epäilyä kuin pakkokeinoihin, joiden näyttöedellytys on ilmaistu samalla käsitteellä. Tätä käsitystä tukee myös se, että esitutinnan aloittaminen sellaisenaan ei ole yksilön oikeusturvan kannalta yhtä ankara toimenpide kuin pakkokeinoihin ryhtyminen; myös näyttötilanne esitutinnan aloittamista harkittaessa on erilainen.

⁵⁹ HE 14/1985 vp, s. 16.

⁶⁰ Kyse voi olla esimerkiksi kannabiksen hajusta, silmien pupulleista tai muutoin vangin oudosta käyttäytymisestä. Ks. myös EOAK 5437/2019, jossa AOA totesi, ettei pelkkä hermostuneisuus voi kuitenkaan yksinään olla peruste vaan käsillä tulee olla muutakin konkreettista. Hermostuneisuus sinänsä voi johtua useasta eri syystä. Myöskään pelkkä ideologinen seikka esimerkiksi huumausaineiden käytön kannatettavuudesta ei voi yksinään olla peruste. Ks. EOAK 3501/4/09.

tarkoitetaan paitsi vangin tuloa suorittamaan rangaistustaan, myös vangin siirtoja sekä palaamista vankilaan siviilityöstä, poistumisluvulta tai muusta vankilan ulkopuolisesta toiminnasta.⁶¹

Lapsen tapaamisen osalta on huomioitava, että vankilaolosuhteissa ei voida sulkea pois sitä valitettavaa tosiasiaa, että joskus vanhemman ja lapsen välisiin hellyyden osoituksiin voi liittyä yritys saada kiellettyjä aineita tai esineitä vankilaan. Perusteet henkilöntarkastukselle on katsottu täyttyvän esimerkiksi tilanteessa, jossa vangin on havaittu tapaamisessa laittaneen käden lapsensa vaateen alle sekä taskuun ja pitäneen kättä nyrkissä tapaamisen loputtua.⁶² Lapset tulee huomioida tapaamisten yhteydessä vankeihin kohdistuvissa tarkastuksissa muun muassa siten, että tarkastukset ennen vierailuja olisi tehtävä kunnioittavasti, jotta heidän tapaamisensa lasten kanssa olisi mahdollisimman myönteinen. Lisäksi lasten pitäisi päästä lähtemään vierailualueelta ennen vangittua vanhempaansa, sillä lapsia voi järkyttää nähdä, kun heidän vanhempansa viedään selliin.⁶³

Henkilöntarkastukselle tulee olla aina yksittäistapauksessa perusteet, joten niitä ei voida suorittaa pistokoemaisesti esimerkiksi valitsemalla tapaamisten jälkeen tarkastettavat vangit sattumanvaraisesti.⁶⁴ Tämä tarkoittaa myös sitä, että vaikka tiettyyn vankiin kohdistuneisiin säännöllisiin tarkastuksiin olisikin ollut alun perin perusteltua aihetta, epäilyt luvattomien esineiden hallussapidosta eivät voi kestää määräämättömiä aikoja eivätkä oikeuttaa enää myöhemmin sellaisia systemaattisia kehon tarkastuksia.⁶⁵

Henkilöntarkastus käsittää sen tutkimisen, mitä vangilla on vaatteissaan tai muutoin yllään (VL 16:4.2). Määritelmä vastaa pakkokeinolain 5 luvun 9 §:ssä säädettyä henkilöntarkastusta. Pakkokeinolaissa henkilöntarkastuksen tyypillisiä muotoja ovat henkilön vaatteiden, taskujen, lompakon tai kukkaron tarkastaminen. Henkilöntarkastukseen kuuluvaksi luetaan myös henkilön hallussa olevan laukun, salkun, kassin tai muun vastaavan kantovälineen tarkastaminen. Henkilöntarkastukseksi ei sen sijaan katsota henkilön päällä olevien vaatteiden päällisin puolin tapahtuvaa käsin koettelemista eikä vaatteista selvästi pullottavan tai taskussa varmasti olevaksi tiedetyn esineen pelkkää pois ottamista.⁶⁶ Vankeuslain mukainen henkilöntarkastus käsittää myös vangin suun tutkimisen. Suun

⁶¹ HE 263/2004, s. 195.

⁶² Ks. EOAK/3515/2019. Vankeusasetuksen (548/2015) 45 §:n mukaan lapsen tapaaminen järjestetään tilassa, jossa vangin ja lapsen välissä ei ole rakenteellisia esteitä. Tapaamisessa vangin ja lapsen välinen koskettaminen on sallittua. Tapaamisen valvonnassa on otettava huomioon lapsen etu.

⁶³ Euroopan neuvoston suositus CM/ Rec (2018) 5, joka koskee vankilassa olevien vanhempien lapsia.

⁶⁴ HE 263/2004, s. 195; EOAK 3082/4/14; EOAK 1449/4/03.

⁶⁵ Latvia v. Valerijs Savics 27.11.2012.

⁶⁶ HE 222/2010 vp, s. 310 ja HE 10/1998 vp, s. 21.

tutkiminen siirrettiin henkilönkatsastuksesta henkilöntarkastukseen 10 vuotta vankeuslain säätämisen jälkeen, koska henkilönkatsastuksen suorittamisen edellytykset on asetettu huomattavasti korkeammalle kuin henkilöntarkastuksen, joten vangin suun tarkastamisen katsominen henkilönkatsastukseksi todettiin vaikeuttavan vankilan tarkastustoimintaa.⁶⁷ Lähtökohtana suun tutkimisessa on, että vankia kehoitetaan vapaaehtoisesti avaamaan suunsa.⁶⁸

Henkilöntarkastusta suorittaessa on huomioitava, että sitä ei saa laajentaa henkilönkatsastukseksi ilman vankeuslaissa säädettyä henkilönkatsastuksen täyttymisen edellytystä. Näin ollen henkilönkatsastuksen piiriin kuuluvien nivusten, ulkoisten sukupuolielinten, pakaroiden ja peräaukon tarkastamiset on henkilöntarkastuksessa kielletty.⁶⁹ Lähtökohtana on, että henkilöntarkastuksen suorittaa ihminen, joten siinä ei voida käyttää koira, kuten turvatarkastuksessa. Henkilöntarkastus saattaa kuitenkin saada alkunsa turvatarkastuksessa koiran tekemän merkkauksen perusteella.⁷⁰

Henkilöntarkastuksen yhteydessä vanki voidaan velvoittaa riisuutumaan sen tutkimiseksi, ettei hänellä ole luvattomia aineita vaatteiden alle piilotettuna.⁷¹ Riisuttaminen edellyttää hienotunteisuusperiaatteen noudattamista ja lisäksi on huomioitava luvun 9 §:n 1 momentissa mainittu vaatimus siitä, että jos henkilöntarkastukseen kuuluu vaatteiden riisumista, henkilöntarkastuksen suorittajan sekä todistajan tulee olla samaa sukupuolta tarkastettavan kanssa. Vankeja ei esimerkiksi saa riisuttaa alasti siten, että riisuutuminen näkyy kameravalvonnassa. Kameravalvonta on ongelmallista muun muassa siltä kannalta, että valvomossa voi olla töissä toista sukupuolta oleva henkilö. Näin ollen tarkastukset tulisi lähtökohtaisesti suorittaa tilassa, jossa kameravalvontaa ei ole. Mikäli olosuhteet eivät mahdollista tarkastuksen suorittamista tällaisessa tilassa, on katsottu olevan perusteltua vangin yksityisyyden suojan kannalta, että kameravalvonta keskeytetään siksi ajaksi, kun vanki riisuutuu.⁷² Aiheellista on

⁶⁷ HE 45/2014 vp, s. 12. Suun tarkastamisen kuuluminen henkilönkatsastukseen oli käytännössä ongelmallista myös päätösvalan suhteen, koska vankilan johtajan olisi pitänyt erikseen päättää jokaisen yksittäisen vangin suun tarkastamisesta. LaVM 17/2014 vp.

⁶⁸ HE 45/2014 vp, s. 55. Rikosseuraamuslaitoksen ohjeessa todetaan, että suu tutkitaan silmämääräisesti sen toteamiseksi, että onko suussa luvattomia esineitä tai aineita. Ks. Rikosseuraamuslaitoksen ohje henkilöntarkastuksesta, dnro 1/004/2015.

⁶⁹ Käytännön soveltamistapaukset ovat osoittaneet, että rajanveto henkilöntarkastuksen ja henkilönkatsastuksen välillä voi olla vaikeaa. HE 222/2010 vp, s. 110. Kanteluratkaisussa EOAK/509/2018 oli kyse siitä, että vangin nivuset oli tarkastettu peilin avulla. AOA totesi, että oikeus velvoittaa vanki riisuutumaan on kuitenkin olennaisesti suppeampi ja ruumiilliseen koskemattomuuteen ja intymiteettisuojaan vähäisemmin puuttuva toimenpide kuin velvoite seistä peilin päällä sukupuolielinten ja peräaukon alueiden paljastamiseksi. Näin ollen henkilön tarkastelu peilin avulla mahdollisten sinne kätkeytyneiden huumausaineiden löytämiseksi on oikeudellisesti arvioituna lähempänä henkilönkatsastusta kuin henkilöntarkastusta. Ks. myös. Rikosseuraamuslaitoksen ohje henkilöntarkastuksesta, dnro 1/004/2015.

⁷⁰ EOAK/5948/2018, s. 5.

⁷¹ HE 263/2004, s. 195.

⁷² EOAK/5039/2020; EOAK/5540/4/15; EOAK/1449/4/03. Tarkastukset tulisi ylipäätään suorittaa tilassa, jossa ei ole muita vankeja läsnä samanaikaisesti ja vangit tulee tarkastaa yksitellen. Ks. Rikosseuraamuslaitoksen ohje henkilöntarkastuksesta, dnro 1/004/2015.

tällöin myös ilmaista vangille, että kameroista ei toimenpiteen aikana välity kuvaa minnekään. Tällä voidaan ehkäistä mahdollisia aiheettomia epäilyjä kameravalvonnasta riisuttamisen käsittävien tarkastusten aikana.⁷³

Eräässä tapauksessa vankia oli pidetty sidottuna koko henkilöntarkastuksen ajan ja vaatteiden poistaminen oli tapahtunut siten, että henkilökunta oli leikannut vaatteet pois vangin päältä. AOA piti tällaista toimintatapaa kyseenalaisena ja totesi, että toimintapa voi tulla kyseeseen ainoastaan poikkeuksellisissa tilanteissa, joissa henkilökunnan turvallisuuteen kohdistuu sellainen konkreettinen uhka, joka estää sitomisen lopettamisen. Tapauksessa oli ongelmallista myös se, että kantelijaa alasti riisutettaessa paikalla oli kantelijan kanssa toista sukupuolta oleva vartija.⁷⁴

Vankeuslaissa ei varsinaisesti säädetä eri tarkastuksissa läsnä olevien virkamiesten määrästä, mutta 16 luvun 9 §:n 1 momentin mukaan henkilöntarkastus suoritetaan todistajan läsnä ollessa.⁷⁵ Lisäksi eri toimenpiteitä suorittaessa tulee huomioida 1 luvun 6 §:n 3 momentissa ilmaistu suhteellisuusperiaate. Laillisuusvalvontakäytännössä on katsottu, että erilaisissa vankilassa suoritettavissa tarkastuksissa on yleensä riittävää, että läsnä on kaksi virkamiestä, joista toinen suorittaa itse tarkastuksen ja toinen on läsnä todistajana⁷⁶. Tarkastustilanteissa, joissa vanki ei käyttäydy millään tavalla uhkaavasti, on neljänkin vartijan läsnäolo katsottu liialliseksi.⁷⁷ Henkilökunnan määrä tulee kuitenkin suhteuttaa vangin käyttäytymiseen ja tilanteeseen liittyviin olosuhteisiin. AOA on katsonut, että vangin ollessa aggressiivinen, voivat turvallisuussyyt puoltaa tarkastuksen alkuvaiheessa useamman valvontahenkilökuntaan kuuluvan henkilön läsnäoloa. Jos esimerkiksi vangin kädet sidotaan selän taakse, ei tämän jälkeen ole samalla tavalla perusteita usean henkilön läsnäololle. Tarkastukseen ei siten tule osallistua enempää henkilöstöä kuin mikä on suhteellisuus- ja välttämättömyysperiaatteen kannalta

⁷³ EOAK/4494/4/14. Poliisia koskevassa ratkaisussa EOAK/5437/2019, AOA katsoi, että intiimialueen tarkastaminen taskulampulla merkitsee voimakasta puuttumista henkilön perusoikeutena suojattuun henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja yksityiselämän suojaan. Tällainen etsintä voi olla julkisella paikalla tehtynä rikoksesta epäillyn näkökulmasta verrattavissa siihen, että tekijä joutuisi riisumaan vaatteitaan tai muulla tavoin paljastamaan itseään. Toisaalta tällaisessa etsinnässä sivulliset eivät näe sen kohteena olevan henkilön intiimialueita, joten tässä suhteessa toimenpidettä voidaan pitää riisuttamiseen verrattuna vähemmän yksityisyyden suojaan puuttuvana. AOA katsoi tällaisen toimenpiteen olevan luonteeltaan lähellä riisuttamista eli sellaista pakkokeinolain tarkoittamalla tavalla perusteellista henkilöön kohdistuvaa etsintää, joka on toimitettava sitä varten varatussa erillisessä tilassa. Näin ollen julkinen paikka ei ole soveltuva tällaisen toimenpiteen suorittamiselle.

⁷⁴ Ks. EOAK/5960/2018.

⁷⁵ Nykymuotoinen pykälä tuli voimaan 4.4.2022. Todistajan läsnäolo on perusteltua sekä vangin että henkilökunnan oikeusturvan kannalta. Todistaja on yleensä Rikosseuraamuslaitoksen virkamies, mutta hänen ei tarvitse välttämättä kuulua valvontahenkilökuntaan. HE 263/2004, s. 197.

⁷⁶ Esim. EOAK/3515/2019 ja EOAK/590/4/09.

⁷⁷ EOAK 5540/4/15. Ks. myös EOAK/590/4/09, jossa AOA totesi, ettei 10-15 henkilökuntaan kuuluvan osallistuminen vangin tarkastukseen voi olla välttämätöntä.

perusteltua.⁷⁸ Vankilan turvallisuuteen liittyvät tarpeet voidaan toteuttaa ilman, että muilla mahdollisesti lähettyvillä olevilla vartijoilla on suoraa näköyhteyttä tarkastukseen. Tällöin muut vartijat voivat olla esimerkiksi oven, sermin tai muun näköesteen takana.⁷⁹

Joskus voi tulla eteen tilanteita, jossa perusteita ei vielä ole esimerkiksi vangin henkilöntarkastukselle tai tilanne on muutoin tulkinnanvarainen. Vanki voi esimerkiksi haluta tulla tarkastettavaksi tai antaa suostumuksen tarkastamisen tekemiselle puhdistautuakseen epäilyistä, joilla voi olla vaikutusta esimerkiksi hänen lupa-asiaansa. Tällöin tulee arvioitavaksi, että voiko tällainen vangin antama suostumus oikeuttaa tarkastuksen tekemisen. Laillisuusvalvonnassa ja oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että suostumus on pidättämistä lievempien pakkokeinojen ollessa kysymyksessä katsottava sinänsä lainvastaisen pakkokeinon oikeuttavaksi perusteeksi. Tällöin ongelmaa on tarkastettava tilannekohtaisesti ja huomioon on otettava erityisesti vangin alisteinen asema. Tietyissä tilanteissa henkilöön kohdistuva etsintä voitaisiin tehdä silloin, kun se on perustunut suostumukseen. Oleellista on vapaaehtoisuus, joka merkitsee, että henkilö on tietoinen siitä seikasta, että suostumuksen antamatta jättäminen ei voi johtaa minkäänlaisiin hänen kannaltaan haitallisiin seuraamuksiin. Suostumusta ei myöskään saisi tiedustella vaan sen tulisi olla asianosaisen taholta spontaani. Suostumus ei myöskään voi olla peruuttamaton. Suostumusta on erityisesti pidetty mahdollisena silloin kun suostumuksen antaminen on asianosaisen intressissä esimerkiksi hänen halutessaan puhdistautua epäilyistä esimerkiksi huumausaineen salakuljetusta koskevassa asiassa.⁸⁰

Vangin henkilöntarkastuksesta päättää ohjauksen tai valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies tai, jos asia ei siedä viivytystä, ohjaus- tai valvontatehtävissä toimiva virkamies (VL 16:10.1). Tällainen kiiretilanne voi syntyä esimerkiksi silloin, kun vangin havaitaan piilottavan vaatteisiinsa jonkin esineen. Vastaava tilanne voi syntyä myös vangin kuljetuksen aikana tai vangin saattotehtävissä vankilan ulkopuolella. Viivytyksettömän tarkastuksen tarve voi ilmetä myös öiseen aikaan, kun

⁷⁸ EOAK/5960/2018, s. 4.

⁷⁹ Ks. EOAK/590/4/09.

⁸⁰ EOAK/5022/2017; EOAK/114/4/04; EOAK/1562/4/03; Helminen ym. 2012, s. 696–697. Suostumuksen merkitystä oikeuttamisperusteena voidaan tämän artikkelin aihealueen kannalta arvioida lähinnä henkilöntarkastuksen osalta, koska henkilönkatsastus on jo selvästi enemmän vangin perusoikeuksiin puuttuva toimenpide, joten lienee selvää, ettei suostumuksen käyttäminen oikeuttamisperusteena voi tulla kyseeseen missään olosuhteissa, kun huomioidaan myös vangin alisteinen asema. Henkilöntarkastuksenkin osalta asiaa tulee harkita tapauskohtaisesti ja suhteellisuusperiaate huomioiden. Suostumus voinee tulla kyseeseen silloin, kun vangin yksityisyyden suojaan puututaan mahdollisimman vähän ja toimenpide on lähempänä turvatarkastusta kuin henkilönkatsastusta. Näin ollen on vaikea nähdä perusteita suostumuksen käyttämiselle, jos tarkastus sisältää vaatteiden riisumista ja vangin olemista edes osittain alasti. Sekä vangin että tarkastusta suorittavien virkamiesten oikeusturvan näkökulmasta olisi hyvä mainita tarkastuksesta tehtävään kirjaukseen mahdollisimman tarkasti siihen johtaneet seikat.

henkilökuntaa on vähemmän työvuorossa.⁸¹ Vankeuslain 16 luvun 9 §:n 1 momentin mukaan henkilöntarkastus tulee suorittaa todistajan läsnä ollessa. Tästä voidaan poiketa vangin ollessa vankilan ulkopuolella Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen välittömässä valvonnassa ja, jos asia ei siedä viivytystä.⁸²

2.2.3 Henkilönkatsastus

Henkilönkatsastuksesta säädetään vankeuslain 16 luvun 6 §:ssä. Toimivaltuutta on tarkoitus soveltaa lähinnä tilanteissa, joissa vangin epäillään kuljettavan tai säilyttävän kehonsa sisällä huumausaineita, huumausaineiksi luokiteltavia lääkeaineita tai niiden käyttöön tarkoitettuja välineitä, dopingaineita taikka ampuma-asetta, teräasetta, lyömäasetta tai muuta väkivallan teon välikappaletta tai sellaisen välineen tai aseosan osaa.⁸³ Vangille voidaan tehdä henkilönkatsastus, jos on todennäköistä syytä epäillä, että vangilla on vankilassa tai sinne tullessaan kehossaan 9 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettuja kiellettyjä aineita tai esineitä, jotka ovat omiaan aiheuttamaan vakavaa vaaraa vankilan järjestykselle tai turvallisuudelle taikka vangin hengelle tai terveydelle (VL 16:6.1).⁸⁴ "Todennäköistä syytä epäillä" tarkoittaa matemaattista ilmaisua käyttäen sitä, että todennäköisyyden tulee olla yli 50 prosenttinen.⁸⁵

Henkilönkatsastus käsittää kehon tarkastamisen, näytteen ottamisen tai muun kehoon kohdistuvan tutkimuksen (VL 16:6.2). Määritelmä vastaa pakkokeinolain 8 luvun 30 §:ssä säädettyä henkilönkatsastusta muutoin, mutta pakkokeinolain säännöksessä on mainittu myös verinäytteen ottaminen⁸⁶. Henkilönkatsastuksen kohteena on henkilön keho. Tarkoituksena voi olla tarkastaa ruumiinonteloita

⁸¹ HE 263/2004 vp, s. 198.

⁸² Tällä tarkoitetaan esimerkiksi tilannetta, jossa saattotehtävän aikana vangin epäillään piilottaneen vaatteisiinsa aseensa. HE 263/2004, s. 197. Vastaava kiiretilanne voi tulla yhtä lailla, jos vangin epäillään saaneen haltuunsa huumeita. Yhtenä salakuljetustapana ovat olleet vankilan ulkopuolelle suuntautuvat käynnit sairaalassa ja hammaslääkäriässä. Tällöin vankilan ulkopuolella olevat henkilöt ovat käyneet piilottamassa huumausaineita esimerkiksi käyntikohteen wc-tiloihin, joista saatettuna ollut vanki on saanut ne haltuunsa ja kuljettanut kehonsa sisällä vankilaan. Ks. Turun hovioikeuden tuomio 21/106505.

⁸³ HE 263/2004, s. 196 ja HE 10/1998 vp, s. 22.

⁸⁴ Alkoholin, muiden päihdyttävien aineiden, dopingaineiden ja huumausaineiden käyttöön tarkoitettujen esineiden hallussapito on kielletty 9 luvun 2 §:n momentissa. Muista kielletyistä aineista ja esineistä on säädetty 1 momentissa, joihin kuuluvat muun muassa sellaiset, joista aiheutuu vaaraa henkilön turvallisuudelle, aiheutuu erityistä haittaa vankilan yleiselle järjestykselle tai jos on perusteltua aihetta epäillä, että esinettä tai ainetta tullaan käyttämään rikossentekovälineenä.

⁸⁵ HE 10/1998 vp, s. 22 ja HE 14/1985 vp, s. 16. Samanlaisen matemaattiseen todennäköisyyteen on päädytty myös oikeuskirjallisuudessa. Ks. esim. Helminen ym. 2006, s. 478. "Todennäköisten syiden" käsillä olon arviointi jättää konkreettiseen tapaukseen sovellettaessa jonkin verran harkinnanvaraa. AOK/483/1/02. Vankilassa tällainen epäily perustuu useimmiten saatuun vihjetietoon, jonka uskottavuus ja luotettavuus tulisi arvioida yksittäistapauksessa tiedon antajan luotettavuuden sekä tapauksesta ja vangista muuten saatujen tietojen perusteella kokonaisvaltaisesti. Tieto saattaa tulla myös poliisiviranomaiselta tai omaiselta. HE 10/1998 vp, s. 22.

⁸⁶ Määritelmä oli vastaavanlainen jo vanhaa pakkokeinolakia säädettäessä. Ks. HE 14/1985 vp, s. 85.

esimerkiksi niihin kätketyn esineen löytämiseksi. Esimerkiksi tekojäsenen tarkastamista on pidetty henkilönkatsastuksena, mutta henkilön päässä olevan peruukin tarkastamista henkilöntarkastuksena.⁸⁷ Tekojäsenen kohdistuvan tarkastuksen kuuluminen henkilönkatsastuksen piiriin on ongelmallinen erityisesti tapaajien osalta ja Rikosseuraamuslaitos onkin ehdottanut, että tekojäsenten tarkastaminen tulisi voida tehdä henkilöntarkastuksena.⁸⁸

Henkilönkatsastuksessa lääketieteellistä asiantuntemusta vaativan toimenpiteen saa suorittaa ainoastaan lääkäri (VL 16:6.3). Lääketieteellistä asiantuntemusta vaativalla tutkimuksella tarkoitetaan röntgentutkimusta ja vangin kehoon kohdistuvaa lääketieteellistä tutkimusta kuten peräsuolen tai emättimen tutkimista. Käytännössä tällaista tutkimusta ei suorita Rikosseuraamuslaitoksen henkilökuntaan kuuluva lääkäri vaan vanki viedään tutkimusta varten terveyskeskukseen tai muuhun terveydenhuollon toimintayksikköön.⁸⁹ On pidetty vankilan lääkärien perustehtävien hoitamisen kannalta ongelmallisena, että he tekisivät vastoin vangin tahtoa tällaisia tarkastustoimenpiteitä. Pakkotoimenpiteiden suorittaminen saattaisi vaarantaa potilassuhteen luottamuksellisuuden. Käytännössä vanki kuljetetaan tällaisen tutkimuksen toimittamista varten terveyskeskukseen tai sen osoittamaan paikkaan. Sen sijaan esimerkiksi irtojäsenen, tekohampaiden ja hiusten tarkastus voidaan suorittaa myös vankilassa.⁹⁰ Myös kansainvälisissä suosituksissa todetaan, että henkilönkatsastuksia saavat tehdä ainoastaan sellaiset pätevät terveydenhuollon ammattihenkilöt, jotka eivät vastaa ensisijaisesti kyseisen vangin hoidosta, tai vähimmäisedellytyksenä henkilöt, jotka ovat saaneet terveydenhuollon ammattihenkilön antaman asianmukaisen koulutuksen hygieni-, terveys- ja turvallisuusvaatimuksista.⁹¹

Edellä mainituissa tilanteissa tulee huomioida, että jos henkilönkatsastuksen suorittaa muu kuin terveydenhuoltohenkilöstöön kuuluva, läsnä on oltava todistaja (VL 16:9.2). Näin ollen henkilönkatsastus ei edellytä todistajaa silloin, kun sen suorittaa lääkäri. Tähän liittyy myös se, että laillisuusvalvontakäytännössä on katsottu, että vaikka henkilönkatsastuksen suorittamisessa ei ole lähtökohtaisesti kysymys terveydenhoidollisesta tilanteesta sen rikosprosessuaalisen luonteen johdosta, vastaa tilanne yksityisyyden suojan mahdollisimman pitkälle menevän kunnioittamisen osalta tällaisessakin tutkimuksessa terveydenhoidollista tilannetta.⁹²

⁸⁷ HE 222/2010 vp, s. 310; HE 263/2004, s. 196; HE 10/1998 vp, s. 21.

⁸⁸ Oikeusministeriön muistio VN/11810/2021, s. 42.

⁸⁹ HE 263/2004, s. 196.

⁹⁰ HE 10/1998 vp, s. 22.

⁹¹ Nelson Mandela -säännöt, 52.2.

⁹² EOAK 2972/4/15 ja EOAK 1933/4/07.

Edellä todettu tarkoittaa sitä, että vartijan läsnäolon hoitotilanteessa on katsottu tulevan kysymykseen ainoastaan poikkeustapauksessa silloin kun vartiointitehtävää ei voida muutoin asianmukaisesti hoitaa. Ainoastaan perusteltu yksittäistapauksittainen, konkreettinen turvallisuusuhka tai riski vangin karkaamisesta voi oikeuttaa vartiointihenkilöstön läsnäolon lääkärin tekemän henkilönkatsastuksen aikana. Lääkäri voi myös pyytää vartijaa olemaan läsnä, jos esimerkiksi hoitohenkilökunnan turvallisuus on vaarassa. Tällöinkin läsnäolo tulee järjestää siten, että vangin yksityisyyden suojaan puututaan mahdollisimman vähän. Vartijat voivat esimerkiksi käydä lääkärin kanssa keskustelua heidän sijoittumisestaan huoneessa siten, että vangin yksityisyydensuojaan puututaan mahdollisimman vähän ja asiassa noudatetaan hienotunteisuutta.⁹³ Tällainen henkilönkatsastustilanne eronnee kuitenkin normaalista hoitotilanteesta sen suhteen, että siinä ei tule ilmi samalla tavalla vangin terveystietoja. Näin ollen ratkaisevinta lienee se, ettei vartijoilla ole näköyhteyttä toimenpiteeseen, joten vangin yksityisyydensuoja voidaan turvata esimerkiksi sermin avulla.

Henkilönkatsastuksen luonteen vuoksi siinä korostuu erityisesti vähimmän haitan periaate ja hienotunteisuusperiaate. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien on pitänyt epäinhimillisenä ja halventavana kohteluna esimerkiksi toimintatapaa, jossa vangille oli tehty henkilönkatsastuksia rutiininomaisesti viikoittain, vaikka vangilla ei ollut ollut yhteyttä vankilan ulkopuolelle⁹⁴. Ylipäätään halventavaksi kohteluksi on katsottu sellainen, joka saattaa aiheuttaa uhrissaan häntä omiaan nöyryyttäviä ja halventavia pelon, hädän ja alemmuuden tunteita. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artikla edellyttää, että tarkastukset ovat välttämättömiä hyväksyttävien tavoitteidensa kuten turvallisuuden ja järjestyksen säilyttämisen tai rikollisuuden estämisen kannalta. Lisäksi tarkastukset on toimitettava asianmukaisesti siten, että niistä vangeille aiheutunut kärsimys ja nöyryytys ei asteeltaan ylitä hyväksyttävään kohteluun väistämättä liittyvää kovuutta. Esimerkiksi intimitetin loukkaus on kovempaa, jos henkilön täytyy riisuuntua toisten edessä tai asettua kiusalliseen asentoon.⁹⁵

Vankia vietäessä henkilönkatsastukseen vankilan ulkopuolelle, tulee hienotunteisuusperiaate huomioida siten, että vangille annetaan mahdollisuus pukeutua muihin kuin vankivaatteisiin erityisesti silloin, jos vanki joutuu odottamaan toimenpidettä esimerkiksi lääkäriaseman aulassa muiden ihmisten seassa.⁹⁶ Hienotunteisuuden toteutumista edistää lisäksi esimerkiksi käytäntö, jossa vankila on

⁹³ EOAK 2972/4/15 ja EOAK 1933/4/07.

⁹⁴ Ks. Van der Ven v. Alankomaat 4.2.2003 ja Lorsé v. Alankomaat 4.2.2003.

⁹⁵ Shennawy v. France 20.1.2011.

⁹⁶ EOAK/4702/2016.

yhdessä sairaalan kanssa järjestellyt asian siten, että tutkimustilaan pyritään kulkemaan reittejä, joilla vanki voi kulkea muiden näkemättä.⁹⁷

Edellä mainitut periaatteet tarkoittavat myös sitä, että esimerkiksi huumausaineiden salakuljettaminen vankilaan tulisi estää ensisijaisesti lievimmillä keinoilla. Joskus vankilan henkilökunta saattaa saada etukäteen vihjetietoa, että esimerkiksi valvomattomaan tapaamiseen tuleva tapaaja aikoo tuoda mukanaan huumausaineita ja luovuttaa ne vangille. Laillisuusvalvontakäytännössä on puututtu tapauksiin, joissa etukäteistiedosta huolimatta on toteutettu valvottoman tapaaminen ja viety vanki tapaamisen jälkeen henkilönkatsastukseen. Tällaista epäilyn tulevan rikoksen estämättä jättämistä ei ole pidetty mahdollisena. Henkilönkatsastukset olisi voitu välttää järjestämällä tapaaminen muutoin kuin valvomattomana.⁹⁸

Henkilönkatsastuksesta päättää vankilan johtaja (VL 16:10.3). Virka-ajan ulkopuolella kiiretapauksissa päätöksen voi tehdä myös rikosseuraamusalueen päivystävä virkamies (VL 1:9,7). Kuten jo edellä on tullut ilmi, henkilönkatsastuksessa on oltava läsnä todistaja, ellei kyse ole terveydenhuoltohenkilöstöön kuuluvan suorittamasta toimenpiteestä. Muuten henkilönkatsastuksen toimittamisessa noudatetaan pakkokeinolain 8 luvun 33 §:n 3 ja 4 momenttia (VL 16:9.2).⁹⁹ Vangille on ilmoitettava henkilönkatsastuksen peruste niin pian kuin se on mahdollista henkilön tila ja muut olosuhteet huomioon ottaen (VL 16:9.3).¹⁰⁰ Lisäksi henkilönkatsastus on kirjattava (VL 16:9.4).

⁹⁷ EOAK/5223/2019.

⁹⁸ EOAK/5223/2019 ja EOAK 3620/2/09. Vanhemmassa tapauksessa vankilan selvityksen mukaan tapaamisen peruuttaminen olisi johtanut poliisin suorittaman rikostutkinnan vaarantumiseen, mikä olisi puolestaan tuonut ongelmia poliisin ja vankilaviranomaisten yhteistyöhön. AOA totesi, että vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on muun muassa estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. Vankeus on pantava täytäntöön siten, että täytäntöönpano on turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja vangeille. AOA katsoi vankilan tarkoituksellisesti mahdollistaneen sen, että tapaaja saattaisi tuoda vankilaan huumausaineita ja luovuttaa ne vangille, mahdollisesti tämän itsensä käytettäväksi tai myös muille jaeltavaksi. Epäily huumausaineiden tuomisesta vankilaan valvomattoman tapaamisen kautta on eräs tyypillisimmistä syistä olla myöntämättä tapaamista valvonnatta. Laki edellyttää, että valvomattomasta tapaamisesta ei saa aiheutua haittaa vankilan järjestykselle ja turvallisuudelle. AOA:n mukaan kyseessä olevassa tapauksessa ei valvomatonta tapaamista olisi todennäköisesti myönnetty, jos päätöstä tehtäessä tiedossa olisi ollut, että vanki pyytää tuomaan tapaamiseen huumausaineita. Kyseessä on vakavasti vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttuva toimenpide, joka olisi ollut vältettävissä, jos tapaamista olisi valvottu siten, että epäilty huumausaineiden luovuttaminen ei olisi ollut mahdollista.

⁹⁹ Ks. pakkokeinolaissa säädettyjen muotovaatimusten noudattamisesta HE 263/2004, s. 197.

¹⁰⁰ Lähtökohtana voidaan pitää, että tarkastuksen kohteena olevalle ilmoitetaan avoimesti toimenpiteen tosiasialliset perusteet. Huomioon tulee ottaa kuitenkin salassapitosäännökset, joten perusteiden tarkempi sisältö tulee arvioida aina tapauskohtaisesti. Ks. esim. EOAK 1933/4/07.

2.3 Muun henkilön tarkastaminen

2.3.1 Turvatarkastus

Vankeuslain 17 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan henkilö voidaan tarkastaa vankilassa tai sen alueella¹⁰¹ turvallisuuden ylläpitämiseksi, järjestyksen turvaamiseksi tai omaisuuden suojelemiseksi. Vaikka muun henkilön tarkastamista koskevien säännösten pääasiallinen soveltamisala on suljetuissa vankiloissa, niitä voidaan soveltaa myös avovankiloissa. Henkilöllä tarkoitetaan tässä yhteydessä kaikkia vankilan alueelle saapuvia tai siellä olevia henkilöitä paitsi vankeja. Tällaisia voivat olla laitoksessa vierailevat henkilöt, tavarantoimittajat ja muut ulkopuoliset henkilöt, jotka saapuvat vankilaan tai oleskelevat sen alueella.¹⁰² Henkilön käsite kattaa yhtä lailla myös vankilan henkilökunnan.¹⁰³ Näin ollen lainsäätäjällä ei ole rajannut ketään henkilöpiiriin ulkopuolelle. Myös turvatarkastuksista tuomioistuimissa annetun lain (1121/1999) esitöissä todetaan, että turvatarkastus voitaisiin kohdistaa kaikkiin tuomioistuimeen saapuviin henkilöihin ja heidän mukanaan oleviin tavaroihin.¹⁰⁴

Poikkeuksen edellä todettuun muodostaa eduskunnan oikeusasiamiehen lausunto, jonka mukaan oikeusasiamiehen kanslian virkamiehille tai CPT:n jäsenille ei voida tehdä turvatarkastusta. EOA on perustellut kantaansa ensinnäkin sillä, että Rikosseuraamuslaitoksella ei ole toimivaltaa puuttua tai estää mainittujen valvontaelimien toimintaa heidän suorittaessa vankiloiden tarkastamista koskevaa tehtäväänsä.¹⁰⁵ Lisäksi EOA on todennut, että turvatarkastusten toimittaminen kuuluu

¹⁰¹ Laissa ei ole tarkemmin määritelty, että mikä on vankilan alue. Vankeuslain muutostarpeiden arviointia koskevassa taustamuistiossa todetaan, että olisi perusteltua arvioida sitä, tulisiko vankiloiden maantieteelliset alueet määrittellä nykyistä selkeämmin myös vankeuslain nojalla annettavissa säännöksissä tai määräyksissä. Ks. Oikeusministeriön muistio VN/11810/2021, s. 5-6.

¹⁰² HE 263/2004 vp, s. 198-199.

¹⁰³ Ks. EOAK/5948/2018, s. 6; HE 263/2016 vp, s. 7, 11; HE 10/1998 vp, s. 23-24.

¹⁰⁴ Se, järjestetäänkö turvatarkastuksia ja missä laajuudessa niitä järjestetään, jäisi kunkin tuomioistuimen harkintaan. Laki ei kuitenkaan velvoita tuomioistuimia järjestämään niitä. Turvatarkastuksia voitaisiin järjestää säännönmukaisesti tai silloin, kun niihin ilmenee erityistä tarvetta. Käytännön syistä ja joutuisuuden turvaamiseksi tuomioistuin voisi päättää esimerkiksi siitä, että tuomioistuimen palveluksessa olevia henkilöitä samoin kuin syyttäjää ja poliisia ei tarkasteta. Samoista syistä voitaisiin yleensä myös asianajajat ja muut tuomioistuimessa virkansa tai työnsä vuoksi asioivat henkilöt voitaisiin jättää turvatarkastusten ulkopuolelle. Ks. HE 3/1999 vp, s. 1,3,6 ja 9 sekä PeVL 2/1999 vp, s. 2. Myös lakivaliokunta totesi, että turvatarkastus voidaan kohdistaa kaikkiin tuomioistuimen tiloihin saapuviin henkilöihin. Tätä lähtökohtaa oli asiantuntijalausunnoissa arvosteltu ja pidetty kohtuuttomana esimerkiksi tuomioistuimissa säännöllisesti asioivien asianajajien ja oikeudenkäyntiavustajien kannalta. Valiokunnan mukaan tämä on ollut tietoinen valinta, johon ovat vaikuttaneet käytännön syyt. Esimerkiksi metallinilmaisoin voi olla joskus teknisesti järkevämpää asentaa paikkaan, jonka läpi kaikki joutuvat kulkemaan, kuin tehdä erillinen reitti esimerkiksi tuomioistuimen henkilökunnalle. Voi myös syntyä tilanteita, joissa jonkin asian käsittelyyn osallistuvien kaikkien henkilöiden tarkastaminen on perusteltua. Valiokunta kuitenkin korosti harkintavaltaa turvatarkastusten toteuttamisen suhteen. Turvatarkastuksessa on kyse mahdollisimman sujuvasta ja hienotunteisesta tarkastuksesta. LaVM 6/1999 vp, s. 2. Ks. lisäksi turvatarkastuksista lentoliikenteessä annettu laki (305/1994) sekä sitä koskeva 281/1993 vp ja erityisesti s. 3-4 ja 9-10 tarkastuksen kohteena olevista henkilöistä.

¹⁰⁵ Ks. EOA:n lausunto EOAK/4958/2021 Rikosseuraamuslaitoksen turvatarkastuksia koskevasta menettelytapaohje-luonnoksesta. EOA on viitannut vankilaan pääsyä koskevan VL 17:1 §:n perusteluihin (HE 263/2004 vp, s. 198-199),

oikeusasiamiehen valvonnan piiriin, joten oikeusasiamies ei voi itse olla valvontansa alaisen toiminnan kohteena. Turvatarkastuksen suorittaminen tarkoittaisi oikeusasiamieheen kohdistuvaa valvontaa.¹⁰⁶

Vaikka lainsäätäjät ei olekaan rajannut ketään turvatarkastuksen kohteena olevan henkilöpiirin ulkopuolelle, muodostaisivat valvontaelimeen kohdistuvat turvatarkastukset tiettyjä ongelmia edellä mainittujen lisäksi. Kun on selvää, että valvontaelimillä on oikeus päästä vankilaan ilman lupaa, tulee huomioida esimerkiksi VL 17:1.3 §, jossa todetaan muun muassa, että pääsy vankilaan voidaan evätä tai oleskelu vankilan alueella kieltää siltä, joka kieltäytyy turvatarkastuksesta. Näin ollen olisi ongelmallista asettaa lisäehtoja tilanteessa, jossa pääsyä vankilaan ei voida kuitenkaan estää. On myös syytä täsmentää, että turvatarkastusta koskeva säännös ei ole pakottava vaan se *voidaan* tehdä. Näin ollen päätös sen tekemisestä antaa paljon harkintavaltaa.¹⁰⁷ Käytännössä lienee niin, että on paljon eri tahoja, lähinnä viranomaisia, joille turvatarkastusta ei ole *lähtökohtaisesti* ja käytännön syistä tarvetta tehdä.

Turvatarkastusta koskevan pykälän 2 momentin perusteella turvatarkastuksessa voidaan metallinilmaisinta, muuta teknistä laitetta tai koulutettua koiraa käyttäen, vaatteita tunnustelemalla taikka muulla vastaavalla tavalla tarkastaa vankilaan saapuva taikka vankilassa tai sen alueella oleva henkilö, hänen mukanaan olevat tavarat ja hänen käyttämänsä, vankilan alueella oleva kulkuneuvo sen varmistamiseksi, ettei hänellä ole mukanaan esinettä tai ainetta: 1) jolla voidaan aiheuttaa vaaraa henkilön turvallisuudelle tai vankilan järjestykselle; 2) joka erityisesti soveltuu omaisuuden vahingoittamiseen; tai 3) jonka hallussapito on muuten laissa tai lain nojalla kielletty. Pykälän 3 momentin mukaan 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa henkilö voidaan velvoittaa luovuttamaan mukanaan tuomansa omaisuus tarkastettavaksi, jollei tarkastusta voida suorittaa 2 momentissa tarkoitettulla tavalla.

jossa todetaan, että edellä mainitut valvontaelimet ovat oikeutettuja tulemaan vankilaan ilman nimenomaista lupaa. Vankilaan pääsyn osalta EOA on viitannut niin ikään eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain (197/2002) 1 luvun 5 §:n 2 momenttiin sekä YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan 35 artiklaan.

¹⁰⁶ Perustuslain 109 §:n 1 momentin mukaan oikeusasiamiehen tulee valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muutkin julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. EOA on tältä osin viitannut myös siihen, että perustuslakivaliokunta on korostanut ylimpien laillisuusvalvojien riippumattomuutta erityisesti suhteessa valvottaviin viranomaisiin. Esimerkkinä on mainittu PeVL 14/2018 vp, joka on annettu tietosuojalain (1050/2018) säätämisen yhteydessä

¹⁰⁷ Turvatarkastuksen tarkoituksena on varmistaa, ettei henkilöllä ole mukanaan VL 17:2.2:ssa tarkoitettua esinettä tai ainetta. Tämäkin viittaa siihen, että päätöksenteossa tulee käyttää tapauskohtaista harkintaa. Lisäksi VL 1:6 §:ssä ilmaistut periaatteet sekä hallintolain (434/2003) 6 §:ssä ilmaistu tarkoituksenmukaisuusperiaate ohjaavat harkintavallan käyttöä siinä, että kenelle kaikille turvatarkastus on tarpeen tehdä ja missä laajuudessa.

Tavaroiden muunlaisella tarkastamisella tarkoitetaan esimerkiksi henkilön laukun avaamista ja sen sisällön tutkimista. Turvatarkastuksessa voidaan tarkastaa myös henkilön vaatteet päällisin puolin. Tällainen, mahdollisesti henkilöä koskettamalla tapahtuva tarkastus eroaa henkilöntarkastuksesta siten, että se ei anna toimivaltaa esimerkiksi henkilön riisuttamiseen.¹⁰⁸ Turvatarkastukseen alistuminen ei ole pakollista, mutta siitä kieltäytyneen henkilön pääsy laitokseen voidaan luvun 1 §:n 3 momentin nojalla evätä.¹⁰⁹ Turvatarkastus tulee suorittaa hienotunteisesti eikä tarkastuksesta saa aiheutua tarpeetonta haittaa tarkastettavalle henkilölle tai vahinkoa omaisuudelle (VL 17:7.1).¹¹⁰ Tarkastuksesta ei myöskään saa aiheutua tarkastettavalle aiheutonta viivytystä¹¹¹. Euroopan neuvoston suosituksessa todetaan, että mahdolliset lasten turvatarkastukset on suoritettava lapsiystävällisellä tavalla, jossa kunnioitetaan lasten ihmisarvoa ja oikeutta yksityisyyteen samoin kuin heidän oikeuttaan fyysiseen ja psyykkiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Kaikki lapsen kehoon kohdistuvat tarkastukset ovat kiellettyjä.¹¹²

Vankeuslain 17 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan vankilaan pääsyn edellytykseksi voidaan asettaa päällysvaatteiden ja mukana tuotujen tavaroiden jättäminen vankilassa säilytettäviksi vankilan määrämällä tavalla. Myös henkilöllisyyden todistaminen voidaan asettaa vankilaan pääsyn ja vankilan alueella liikkumisen ehdoksi. Alueella liikkuvalla voidaan asettaa muitakin järjestyksen tai turvallisuuden ylläpitämiseksi tarpeellisia ehtoja.¹¹³ Ehdoksi vankilaan pääsulle ei voida kuitenkaan asettaa esimerkiksi ulkokenkien riisumista ja sukkasillaan tapaamiseen menemistä.¹¹⁴ Luvun 8 §:n mukaan turvatarkastuksesta ja vankilaan pääsyn epäämisestä päättää valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies tai ohjaus- tai valvontatehtävissä toimiva virkamies.¹¹⁵

¹⁰⁸ HE 263/2004 vp, s. 199.

¹⁰⁹ Nelson Mandela -säännöissä todetaan, että vierailijoiden pääsy vankilan tiloihin riippuu siitä, suostuvatko he tarkastettaviksi. Vierailija voi milloin tahansa peruuttaa suostumuksensa, jolloin vankila voi evätä vierailun.

¹¹⁰ Turvatarkastuksesta aiheutuu väistämättä jonkin verran haittaa sen kohteena oleville henkilöille. Turvatarkastus on suoritettava niin, ettei siitä aiheudu tarpeetonta haittaa tarkastettavalle henkilölle tai vahinkoa omaisuudelle. Vähimmän haitan periaatteeseen voidaan katsoa sisältyvän myös se, että turvatarkastus on suoritettava hienotunteisesti. Jos turvatarkastuksessa on esimerkiksi syytä tarkastaa henkilön mukana olevan laukun sisältö, tarkastus tulee toimittaa niin, ettei laukun sisältö paljastu muille henkilöille. HE 3/1999 vp, s. 9. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien (EIT) on katsonut, että tapaajien turvatarkastus, jossa he olivat joutuneet riisumaan vaatteensa, ei ollut hyväksyttävä toimintatapa, vaikka tarkastuksella olikin pyritty sinänsä hyväksyttävään preventiiviseen toimenpiteeseen huomioon ottaen vankilan huumeongelma ja se, että tavattavan vangin oli todettu käyttäneen vankilassa huumeaineita. EIT katsoi, ettei tarkastus ollut menettelytapojensa vuoksi oikeassa suhteessa hyväksyttäviin tavoitteisiinsa. Ks. Yhdistynyt kuningaskunta v. Mary Wainwright, Alan Wainwright, 26.09.2006.

¹¹¹ Mohell – Pajujoja 2006, s. 191.

¹¹² Euroopan neuvoston suositus CM/ Rec (2018) 5, joka koskee vankilassa olevien vanhempien lapsia.

¹¹³ Useissa laitoksissa tavaroiden säilyttämistä varten on lukittavat säilytyskaapit. Muilla ehdoilla tarkoitetaan esimerkiksi henkilölle asetettua velvollisuutta liikkua vain laitoksen tietyllä alueella tai olla kuvaamatta vankilan tiloja tai turvalaitteita. HE 263/2004 vp, s. 199.

¹¹⁴ EOAK/7158/2017.

¹¹⁵ Säännös tuli voimaan 4.4.2022 (lailla 1302/2021 muutettu). Aiemmin ohjaus- tai valvontatehtävissä toimiva virkamies on voinut tehdä päätöksen vain kiiretilanteissa.

Vankeuslain 17 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan turvatarkastusta tai henkilöntarkastusta suorittavalla ohjaus- tai valvontatehtävissä toimivalla virkamiehellä on oikeus ottaa pois tarkastuksessa tai muuten löydetty 2 §:n 2 momentissa tarkoitettu esine tai aine. Lain esitöiden mukaan henkilöltä voitaisiin ottaa pois esimerkiksi ampuma-aseet, niiden jäljitelmät, lyömäaseet, räjähdysaineet, teräaseet, työkalut, huumausaineet tai niiksi luokiteltavat lääkeaineet, dopingaineet ja huumausaineiden käyttöön liittyvät välineet kuten ruiskut¹¹⁶. Pykälän 2 momentin mukaan pois otetut esineet ja aineet on luovutettava poliisille tai, jollei siihen ole lain mukaan estettä, palautettava tarkastetulle henkilölle hänen poistuessaan vankilasta.

2.3.2 Tapaajan henkilöntarkastus

Vankeuslain 17 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan, jos on perusteltua syytä epäillä, että tapaamisessa pyritään luovuttamaan 2 §:n 2 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä, vangin tapaamisen ehdoksi voidaan asettaa, että tapaaja suostuu henkilöntarkastukseen. Henkilöntarkastus käsittää sen tutkimisen, mitä tapaajalla on vaatteissaan tai muutoin yllään (VL 17:3.3). Tapaajan henkilöntarkastuksen kynnyksenä oleva ”perusteltua syytä epäillä” on korkeampi kuin vangille tehtävän henkilöntarkastuksen kynnyksenä ”voidaan epäillä”. Perusteltu syy epäillä voi syntyä esimerkiksi näköhavainnon ja turvatarkastuksen perusteella. Epäily saattaa myös perustua ennalta saatuun luotettavaksi katsottavaan tietoon¹¹⁷. Säännökset eivät mahdollista asiamiestapaamisen jälkeistä tarpeelliseksi harkittua henkilöntarkastusta.¹¹⁸ Mikäli tapaaja kieltäytyy henkilöntarkastuksesta, noudatetaan, mitä 13 luvun 9 §:ssä säädetään (VL 17:3.2).¹¹⁹

¹¹⁶ HE 263/2004 vp, s. 200.

¹¹⁷ HE 263/2004 vp, s. 199-200.

¹¹⁸ EOAK/5110/2017. Tapaamisten kameravalvonnan sekä muunlaisen valvonnan ensisijaisena perusteena on estää kiellettyjen esineiden ja aineiden kulkeutuminen vankilaan. Asiamiestapaaminen on ollut aikaisemmin yksi vankeuslain 13 luvun 4 §:n tarkoittaman valvomattoman tapaamisen muoto. Tällöin henkilöntarkastus oli mahdollista asiamiestapaamisen jälkeen. Asiamiestapaamisesta on 1.5.2015 lähtien ollut oma säännöksensä, eikä henkilöntarkastusta koskevassa säännöksessä ole viittausta asiamiestapaamista koskevaan säännökseen.

¹¹⁹ Tapaaminen voidaan peruuttaa, jos tapaamisen myöntämisen edellytykset eivät enää päätöksen tekemisen jälkeen täyty (VL 13:9.1). Tapaaminen voidaan evätä, jos tapaaja ei suostu henkilöntarkastukseen (VL 13:9.2,2). Tapaamisen epäminen ei kuitenkaan kaikissa tilanteissa ole välttämätöntä, vaan tapaaminen voidaan yksittäistapauksellisen harkinnan perusteella sallia erityisen valvotuissa olosuhteissa. HE 263/2004 vp, s. 199-200.

VL 17 luvun 7 §:n 1 momentin mukaan henkilöntarkastus tulee suorittaa hienotunteisesti¹²⁰ ja tarkastuksesta ei saa aiheutua tarpeetonta haittaa tarkastettavalle henkilölle tai vahinkoa omaisuudelle¹²¹. Pykälän 2 momentin mukaan tarkastuksen peruste on ilmoitettava tarkastettavalle ja henkilöntarkastuksessa on oltava läsnä todistaja. Jos henkilöntarkastus edellyttää vaatteiden riisumista, se on suoritettava erillisessä tilassa ja henkilöntarkastuksen suorittajan ja todistajan tulee olla samaa sukupuolta tarkastettavan kanssa. Pykälän 3 momentin mukaan tapaaajan henkilöntarkastus on kirjattava. Tapaaajan henkilöntarkastuksesta päättää valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies (VL 17:8.2).

2.4 Tilojen ja omaisuuden tarkastaminen

Vankeuslain 16 luvun 2 §:n mukaan vankien asuintiloja sekä heidän käytössään ja vankilan alueella olevaa omaisuutta voidaan tarkastaa vankilan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi tai epäilyn järjestysrikkomuksen tutkimiseksi. Tarkastaminen voidaan ulottaa kaikkeen vankilan alueella olevaan vangin omaisuuteen, kuten esimerkiksi autoon¹²². Luvun 5 §:ssä säädetään erityistarkastuksesta. Tällainen tarkastus voidaan 1 momentin mukaan suorittaa vankilassa, sen osastolla tai muussa tilassa, jos se on tarpeen vankilan järjestystä tai turvallisuutta uhkaavan vakavan vaaran torjumiseksi taikka 9 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettujen luvattomien esineiden tai aineiden löytämiseksi. Erityistarkastuksilla tarkoitetaan niin kutsuttuja ratsioita, joissa koko osaston muun tarkastettavan tilan tai koko vankilan kaikki tilat ja kaikki osastolla tai tarkastettavassa tilassa oleva omaisuus tarkastetaan huolellisesti ja perusteellisesti. Tarkastuksen voi suorittaa laitoksen henkilökunta tai Rikosseuraamuslaitoksen erityisesti tällaisia tarkastuksia varten perustama tarkastusryhmä. Useimmiten tarkastukset tapahtuvat yllätyksellisesti.¹²³

Erityistarkastusta koskevan pykälän 2 momentin mukaan, kun vankilan osastolla tai muussa tilassa suoritetaan erityistarkastus, henkilöntarkastus saadaan toimittaa kaikille osastolle sijoitetuille tai tarkastettavassa tilassa oleskeleville vangeille riippumatta siitä, onko henkilöntarkastus tarpeen karkaamisen estämiseksi tai järjestyksen säilyttämiseksi, tai voidaanko yksittäistä vankia epäillä luvattomien esineiden tai aineiden hallussapidosta. Tarkastusten yhteydessä osaston kaikki vangit voidaan riisuttaa sekä tutkia heidän vaatteensa ja se, mitä heillä on mahdollisesti vaatteiden ja ihon väliin

¹²⁰ Myös Nelson Mandela -säännöt edellyttävät, että vierailijoiden tarkastus- ja vastaanottomenettelyt eivät saa olla halventavia.

¹²¹ Euroopan vankilasääntöjen mukaan turvatoimet ja turvallisuuden suojelua koskevat velvoitteet on suhteutettava tapaaajien yksityisyyteen.

¹²² HE 263/2004 vp, s. 194.

¹²³ HE 10/1998 vp, s. 21.

piilotettuna.¹²⁴ VL 16 luvun 10 §:n 2 momentin mukaan erityistarkastuksesta päättää vankilan johtaja¹²⁵ tai turvallisuudesta vastaava virkamies. Yksittäistapauksessa Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksiköllä on oikeus päättää erityistarkastuksen toimittamisesta¹²⁶.

2.5 Miehitämättömän kulkuneuvon kulkuun puuttuminen

Vuonna 2019 Rikosseuraamuslaitokselle annettiin uusi toimivaltuus, jolla voidaan puuttua miehitämättömän kulkuneuvon kulkuun.¹²⁷ Tällaisten laitteiden katsottiin muodostavan uuden turvallisuusuhan vankiloille, koska niiden avulla on mahdollista kuljettaa vankilaan luvattomia aineita ja esineitä taikka kuvata vankila-aluetta tai siellä olevia henkilöitä. Vankiloiden tiedossa oli tapauksia, joissa vankilaan oli yritetty kuljettaa lennokkien avulla luvattomia aineita ja esineitä. Lisäksi oli tehty yksittäisiä havaintoja myös yrityksistä päästä vankila-alueelle muilla miehitämättömillä kulkuneuvoilla. Laitteiden yleistyessä ja halventuessa myös niiden käytön vankilaturvallisuutta vaarantaviin tarkoituksiin arveltiin lisääntyvän. Rikosseuraamuslaitokselle ei kuitenkaan oltu säädetty yksiselitteistä toimivaltaa puuttua miehitämättömien kulkuneuvojen liikkumiseen vankilan alueella tai sen yläpuolella. Tietyin edellytyksin lainsäädäntö mahdollisti jo aiemmin voimakeinojen käytön tällaisten kulkuneuvojen pysäyttämiseksi. Säännökset eivät kuitenkaan mahdollistaneet lainkaan sellaisten teknisten laitteiden käyttöä, joiden avulla olisi mahdollista puuttua radiosignaalilla ohjattavien miehitämättömien kulkuneuvojen liikkumiseen.¹²⁸

Miehitämättömän kulkuneuvon kulkuun puuttumisesta säädetään vankeuslain 16 luvun 2 a §:ssä. Pykälän 1 momentin mukaan Rikosseuraamuslaitoksella on vankilan järjestyksen tai turvallisuuden ylläpitämiseksi taikka omaisuuden suojelemiseksi oikeus ottaa miehitämättömän kulkuneuvo tilapäisesti haltuun, estää sen käyttö tai muutoin puuttua sen kulkuun, jos se saapuu vankilan alueelle tai alueen

¹²⁴ HE 10/1998 vp, s. 21. Kyseinen säännös on valtiosääntöoikeudellisesti mielenkiintoinen, koska erityistarkastuksen myötä avautuvaa henkilöntarkastusvaltuutta ei ole sidottu asiaedellytyksiin vaan pelkästään tarkoituseräilyyn. Perustuslakivaliokunta piti tätä ongelmallisena muun muassa mielivaltaisen puuttumisen kiellon kannalta, mutta totesi silti, että vapausrangaistuksen suorittamiseen rangaistuslaitoksessa liittyy väistämättä pakottava tarve estää vankeja pitämästä hallussaan luvattomia esineitä ja aineita. Tämä myös muodostaa perusoikeusjärjestelmän kannalta sellaisen painavan yhteiskunnallisen syyn, jonka vuoksi tietyllä tavalla massaluonteiset erityistarkastukset ovat sinänsä hyväksyttävissä luvattomien hallussapitojen selvittämiseksi. Valiokunnan käsityksen mukaan mahdollisuutta kohdistaa henkilöntarkastus myös sellaiseen vankiin, jota itseään ei epäillä luvattomasta hallussapidosta, on vankilaloissa pidettävä valtiosääntöoikeudellisesti välttämättömänä kyseisen yhteiskunnallisen tarpeen huomioon ottamiseksi asianmukaisella tavalla. Tällainen mahdollisuus voi valiokunnan mielestä myös olla vangin oman edun mukaista. Ks. PeVL 12/1998 vp, s. 3.

¹²⁵ Jollei asia siedä viivytystä, virka-ajan ulkopuolella myös rikosseuraamusalueen päivystävä virkamies voi päättää erityistarkastuksesta (VL 1:9).

¹²⁶ Keskushallintoyksikön oikeus päättää erityistarkastuksesta lisättiin momenttiin 4.4.2022. Ks. HE 246/2020 s. 82.

¹²⁷ Laki vankeuslain muuttamisesta (507/2019).

¹²⁸ HE 222/2018 vp, s. 4, 5 ja 11.

yläpuoliseen ilmatilaan. Lain esitöiden mukaan toimivalta koskee kaikkia miehittämättömiä kulkuneuvoja, koska teknologia mahdollistaa miehittämättömien kulkuneuvojen käyttämisen myös muuten kuin ilmassa. Näin ollen soveltamisalaan kuuluvat paitsi ilmailulaissa tarkoitettut lennokit ja miehittämättömät ilma-alukset, myös maalla tai vedessä liikkuvat kulkuneuvot kuten kuljettajattomat ajoneuvot. Lisäksi soveltamisalaan kuuluvat myös leluina käytettävät kauko-ohjattavat pienoismallit, joten kyseeseen tulee kaikki kulkuneuvot riippumatta niiden koosta tai käyttötarkoituksesta. Olennaista on, että kulkuneuvoa ohjataan kauko-ohjauksella tai automaattiohjauksella ilman kyydissä olevaa kuljettajaa. Tämä johtuu siitä, että miehittämättömät kulkuneuvot voivat aiheuttaa uhan vankilaturvallisuudelle riippumatta siitä, liikkuvatko ne maan pinnalla, ilmassa tai vedessä. Vankiloissa on tehty havaintoja niin maata pitkin liikkuvista kulkuneuvoista kuin ilmassa liikkuvista kulkuneuvoista.¹²⁹

Käytännössä miehittämättömien kulkuneuvojen saapuminen vankila-alueelle tapahtuu aina nopeasti, mikä edellyttää myös säännöstä soveltavalta virkamieheltä nopeaa reagoitua. Puuttumiskynnys on tarkoitettu matalaksi, jotta miehittämättömien kulkuneuvojen vankiloille aiheuttamiin uhkiin voidaan tehokkaasti puuttua. Usein on myös vain vähän tietoja siitä, miksi kulkuneuvo liikkuu vankilan alueella. Puuttumisen edellytyksenä on se, että tällainen kulkuneuvo saapuu ilman lupaa vankilan alueelle tai alueen yläpuolelle. Näin ollen toimivallan käyttö ei edellytä, että yksittäisessä tilanteessa arvioidaan sitä, syntyykö kulkuneuvosta konkreettista vaaraa esimerkiksi vankilaturvallisuudelle. Haltuun ottamisella tarkoitetaan määräysvallan ottamista esimerkiksi niin, ettei laitteen alkuperäinen käyttäjä enää pysty käyttämään sitä tai ettei autonominen laite voi enää suorittaa tehtäväänsä. Käytön estämisellä tarkoitetaan sellaisten edellytysten luomista, ettei kulkuneuvon käyttäminen ole mahdollista. Kulkuun muutoin puuttuminen voi tarkoittaa esimerkiksi verkon käyttämistä niin, ettei kulkuneuvo kykene enää suorittamaan tehtäväänsä. Rikosseuraamuslaitos voisi puuttua kulkuun myös antamalla määräyksiä kulkuneuvon ohjaajalle, jos sen ohjaaja kyetään tavoittamaan. Säännös mahdollistaa esimerkiksi vankilan pihalle laskeutuneen kulkuneuvon ottamisen Rikosseuraamuslaitoksen haltuun tai sen, että kulkuneuvon ohjaajaa kehoitettaisiin ohjaamaan se pois vankila-alueelta. Tarvittaessa fyysinen haltuunotto voidaan tehdä voimakeinoja käyttäen, jos vankeuslaissa säädetyt voimakeinojen käytön edellytykset täyttyvät. Kulkuneuvon kulkuun puuttuttaessa tulisi aina huolehtia siitä, että puuttumisesta ei aiheudu vaaraa alueella oleville ihmisille.¹³⁰

¹²⁹ HE 222/2018 vp, s. 14.

¹³⁰ HE 222/2018 vp, s. 14 ja 20-21.

Pykälän 2 momentin mukaan Rikosseuraamuslaitos voi 1 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa käyttää teknistä laitetta, joka vaikuttaa miehittämättömän kulkuneuvon kulkuun. Lain esitöissä teknisen laitteen ominaisuuksia ei ole yksilöity tarkemmin, koska sääntelyllä pyritään mahdollistamaan kehittyneimpien laitteiden käyttö tulevaisuudessa. Kysymys voi esimerkiksi olla laitteesta, jolla kyetään häiritsemään kulkuneuvon ja sen ohjausjärjestelmän välistä yhteyttä tai ottamaan kulkuneuvon ohjaus haltuun. Automaattisesti toimivan laitteen käyttäminen ei kuitenkaan ole sallittua, vaan teknisen laitteen käyttämisen edellyttää Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen yksittäistapauksellista ratkaisua. Laitetta saa käyttää ainoastaan asianmukaisen koulutuksen saanut virkamies. Vaikutusten tulee kohdistua mahdollisimman tarkasti vain haitalliseksi havaittuun toimintaan ja sen käyttämiin taajuuksiin. Teknistä laitetta voidaan käyttää vain niin kauan kuin se on välttämätöntä toimenpiteen suorittamiseksi. Tällä tarkoitetaan sitä, että käytön tulee rajoittua siihen aikaan, joka on tarpeen miehittämättömästä kulkuneuvosta aiheutuvan vaaran torjumiseksi. Teknisen laitteen käyttämistä harkittaessa tulee arvioida, onko sen käyttäminen puolustettavaa ottaen huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, miehittämättömän kulkuneuvon toiminnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat. Harkinnassa tulee arvioida muun muassa sitä, kuinka suuren vaaran miehittämätön kulkuneuvo aiheuttaa esimerkiksi vankilaturvallisuudelle tai yksittäisille henkilöille. Niin voimakeinojen kuin teknisen laitteenkin käyttö perustuu aina kokonaisarvioon tilanteesta.¹³¹

Pykälän 3 momentin mukaan Rikosseuraamuslaitoksella on oikeus käsitellä miehittämättömän kulkuneuvon käyttöön liittyvää radioviestintää, välitystietoja ja sijaintitietoja miehittämättömän kulkuneuvon kulkuun puuttumiseksi tai kulkuneuvon tai sen kokonaisjärjestelmän osan yksilöimiseksi ja sijainnin määrittämiseksi. Tiedot radioviestinnästä, välitystiedot ja sijaintitiedot on hävitettävä viipymättä toimenpiteen jälkeen, jollei laissa toisin säädetä. Lain esitöissä todetaan, että radioviestinnällä, välitystiedoilla ja sijaintitiedoilla tarkoitetaan samaa kuin sähköisen viestinnän palveluista annetussa laissa, jonka 3 §:n 17, 18 ja 40 kohdissa nämä käsitteet on määritelty. Radioviestinnällä tarkoitetaan viestintää radioaaltojen avulla. Välitystiedot puolestaan ovat oikeus- tai luonnolliseen henkilöön yhdistettävissä olevaa tietoa, jota käsitellään viestin välittämiseksi sekä tietoa radioaseman tunnistesta ja radiolähtäjän käyttäjästä sekä tietoa radiolähteyksen alkamisajankohdasta, kestosta ja lähetyspaikasta. Sijaintitiedot taas ovat viestintäverkosta tai päätelaitteesta saatavaa tietoa, joka ilmaisee liittymän tai päätelaitteen maantieteellisen sijainnin ja jota käytetään muuhun kuin viestin välittämiseen.¹³²

¹³¹ HE 222/2018 vp, s. 14-15 ja 20-21.

¹³² HE 222/2018 vp, s.22.

Luvun 8 a §:n 1 momentin mukaan Rikosseuraamuslaitoksen haltuunsa ottama miehittämätön kulkuneuvo on palautettava kulkuneuvon omistajalle, jos omistaja on tiedossa. Osa miehittämättömistä kulkuneuvoista edellyttää rekisteröimistä, joten tällaisten kulkuneuvojen omistajan tavoittaminen on vaivatonta. Löytötavaralakia (778/1988) ei sovelleta rekisteröitäviin ajoneuvoihin ja ilma-aluksiin. Jos Rikosseuraamuslaitoksen haltuunsa ottama miehittämätön kulkuneuvo kuitenkin kuuluisi löytötaveralain soveltamisalaan eikä omistajaa saada selville, noudatettaisiin kulkuneuvon käsittelyssä löytötaveralain säännöksiä. Pykälän 2 momentin mukaan Rikosseuraamuslaitos voi 1 momentin esittämättä luovuttaa kulkuneuvon toimivaltaiselle viranomaiselle, jolla on sen käsittelyyn laillinen peruste. Rikosseuraamuslaitoksen tulee siis olla tarpeen mukaan yhteydessä esimerkiksi poliisiin, jos miehittämättömään kulkuneuvoon liittyy rikosepäily, kuten yritys kuljettaa huumausaineita vankilaan. Rikosasiassa toimivaltainen viranomainen päättää kulkuneuvon jatkokäsittelystä käsiteltävänä olevaan asiaan soveltuvan lainsäädännön perusteella.¹³³ Miehittämättömien kulkuneuvojen osalta ei ole säännöstä Rikosseuraamuslaitoksen toimenpiteistä sivulliselle aiheutuvan vahingon korvaamisesta. Poliisilaissa säädetään poliisin toimenpiteistä aiheutuvien vahinkojen korvaamisesta sivulliselle. Näin ollen on katsottu olevan perusteltua arvioida sääntelyn täsmentämistarve.¹³⁴

2.6 Kirjeen ja muun postilähetyksen tarkastaminen¹³⁵

Vankeuslain 12 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan vangille saapunut tai vangilta peräisin oleva suljettu kirje tai muu postilähetys saadaan tarkastaa läpivalaisemalla tai muulla vastaavalla tavalla sitä avaamatta sen tutkimiseksi, sisältääkö se 9 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettuja kiellettyjä aineita tai esineitä. Pykälän 2 momentin mukaan vangille saapunut tai vangilta peräisin oleva kirje tai muu postilähetys saadaan avata ja sen sisältö tarkastaa lähetyksen sisältämää viestiä lukematta, jos lähetyksen muodosta tai koosta voidaan päätellä, että se sisältää muutakin kuin luottamuksellisen viestin, tai jos muutoin on perusteltua syytä epäillä, että se sisältää 1 momentissa tarkoitettuja kiellettyjä aineita tai esineitä¹³⁶. Edellä todettu koskee vain avovankiloita, sillä suljetussa vankilassa tai Vankiterveydenhuollon yksikössä olevalle vangille saapunut kirje tai muu postilähetys saadaan kuitenkin

¹³³ HE 222/2018 vp, s. 22-23.

¹³⁴ Oikeusministeriön muistio VN/11810/2021, s. 41.

¹³⁵ Vaikka tämä kuuluu kiinteästi tarkastustoimintaan, on se haluttu vankeuslaissa pitää selvästi erillään 16 luvun 2 §:stä ja siinä mainitusta omaisuuden tarkastamisesta. Ks. LaVM 31/2006 vp, s. 3.

¹³⁶ "Perusteltu syy" voi liittyä esimerkiksi lähetykseen itseensä, sen vastaanottajaan ja hänen käyttäytymiseensä vankilassa tai postilähetyksen lähettäjän aiemmasta toiminnasta saatuihin kokemuksiin. Avaamisen ja tarkastamisen tueksi on oltava jokin edellä mainitun kaltaisiin seikkoihin liittyvä konkreettinen syy. LaVM 31/2006 vp, s. 3.

avata ja sen sisältö tarkastaa aina ilman erillistä perustetta sen selvittämiseksi, sisältääkö se mainitunlaisia aineita tai esineitä. Tällöinkään viestiä ei saa lukea.¹³⁷

2.7 Pähdeettömyyden valvonta

Pähdeettömyyden valvontaa voidaan suorittaa ilman erillistä perustetta, mikäli vanki on sitoutunut pähdeettömyyden valvontaan. Tällöin päihdevalvonnan onnistumisen kannalta oleellisena seikkana pidetään testin yllätyksellisyyttä sekä sitä, että ennalta ei ole arvattavissa kuka testiin joutuu. Päihde-testausta on tehtävä riittävästi ja huolehdittava, ettei kukaan jää testin ulkopuolelle.¹³⁸ Päihdevalvontaan sitoutuminen on edellytyksenä muun muassa VL 5 luvun 4 §:n mukaan sopimusosastolla asumiselle¹³⁹ ja 4 luvun 9 §:n 2 momentin mukaan avolaitokseen sijoittamiselle.

Suljetun vankilan tavalliselle asuinosastolle asutetuilta vangeilta ei voida ottaa virtsanäytteitä pelkäämään vapaaehtoisen sitoumuksen perusteella.¹⁴⁰ Suljetuissa vankiloissakin on kuitenkin turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitämiseen liittyvistä syistä valtiosäännön kannalta hyväksyttävä tarve olla selvillä alkoholin ja huumeiden käytöstä ja ehkäistä sitä.¹⁴¹ Tällöin sovellettavaksi tulee pähdeettömyyden valvontaa koskeva VL 16 luvun 7 §, jonka 1 momentissa on mainittu ne tilanteet, joissa vanki voidaan velvoittaa suorittamaan puhalluskoe taikka antamaan sylki- tai virtsanäyte. Tämä on

¹³⁷ Vankeuslakia säädettäessä kirjeen tai muun postilähetysten avaamisen kynnys asetettiin melko korkeaksi. Kirje tai muu postilähetys saatiin avata ainoastaan yksittäistapauksessa perustellusta syystä kiellettyjen aineiden tai esineiden etsimiseksi. Se aiheutti tarkastustoiminnan hidastumista, koska teknisten laitteiden avulla yksittäisen kirjeen tarkastaminen oli hidasta verrattuna kirjeen avaamiseen. Myös huumekoiran käyttö suurten kirjemäärien tarkastamiseen todettiin mahdollottomaksi, koska luotettavien tulosten varmistamiseksi koira voi tehdä töitä vain lyhyitä aikoja kerrallaan. Erityisesti kirjeessä olevan rahan havaitseminen kirjettä avaamatta katsottiin olevan hankalaa. Puutteellinen tarkastustoiminta aiheutti myös riskin huumeaineiden määrän lisääntymisestä vankiloissa. Käytännön ongelmia aiheutti myös vangille tulleiden pakettien sisällön tarkastaminen, koska laista puuttui selkeä säännös siitä, että postilähetys voidaan avata sen sisältämien esineiden tarkastamiseksi. Edellä mainituista seikoista johtuen lisättiin mahdollisuus siihen, että suljettuun vankilaan saapuvat kirjeet tai muut postilähetykset voidaan tarkastamisesta avaamalla aina ilman erillistä perustetta. HE 261/2006 vp, s. 3 ja 5-6. Ks. myös HE 263/2004 vp ja LaVM 10/2005 vp. Perustuslakivaliokunta totesi, että suljetuissa laitoksissa olevien henkilökohtainen turvallisuus muodostaa sellaisen perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävän ja painavan lisäsyyn, jonka vuoksi on perusteltua pyrkiä tehokkaasti estämään kiellettyjen aineiden ja esineiden kulkeutuminen niihin. Viranomaisilla voi olla hyväksyttäviä syitä epäillä minkä tahansa suljettuun vankilaan saapuneen lähetysten saattavan sisältää kiellettyjä esineitä tai aineita esimerkiksi siitä riippumatta, miltä lähetys muodoltaan näyttää taikka kenen vastaanotettavaksi se on osoitettu tai kuka on merkitty sen lähettäjäksi. Tämä on merkityksellistä toimenpiteen oikeasuhtaisuutta koskevan arvion kannalta. PeVL 59/2006 vp, s. 4-5.

¹³⁸ Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, s. 23.

¹³⁹ Säännös tuli voimaan 4.4.2022. Sopimusosastolla olevalta vangilta voidaan ottaa seulontatestejä myös osana kuntoutusta. Sopimusosastoilla on pidettävä huolta, että vankeja testataan riittävän usein, eikä kukaan jää testin ulkopuolelle. Päihdevalvonnan onnistumisen kannalta oleellisena seikkana pidetään testin yllätyksellisyyttä sekä sitä, että ennalta ei ole arvattavissa, kuka testiin joutuu. Ks. Rikosseuraamuslaitoksen ohje vangin päihdeettömyyden valvonta, päihtymystilan toteaminen ja päihdevalvonnan testit (9/004/2021).

¹⁴⁰ EOAK/2150/2019.

¹⁴¹ PeVL 12/1998 vp, s. 4.

mahdollista ensinnäkin silloin, jos on syytä epäillä, että vanki on alkoholin, muun päihdyttävän aineen taikka rikoslain 44 luvun 16 §:ssä tarkoitetun dopingaineen vaikutuksen alainen¹⁴².

Toisena perusteena ovat erilaiset luvat ja sijoittamiset. Vanki voidaan velvoittaa suorittamaan puhalluskoe taikka antamaan sylki- tai virtsanäyte valvomattoman tapaamisen, lapsen tapaamisen, sopimusosastolle sijoittamisen, poistumisluvan, opintoluvan, siviilityöluvan, ulkopuolista valvottua toimintaa koskevan luvan, avolaitokseen sijoittamisen, ulkopuoliseen laitokseen sijoituksen tai valvottuun koevapauteen sijoittamisen edellytysten selvittämiseksi¹⁴³ taikka päihteettömyysvelvollisuuden valvomiseksi. Nämä ovat aina harkinnanvaraisia ja edellyttävät vangilta korostettua luotettavuutta. Tällöin vanki sitoutuu vapaaehtoisesti päihteettömyyden kontrolloimiseen. Tällainen kontrolli voi olla esimerkiksi pistokokeenomaista ja virtsanäyte tai puhalluskoe voidaan vaatia joko ennen luvan myöntämistä taikka sen jälkeen.¹⁴⁴ Erityisen merkityksellistä tämä on silloin, kun vangille annetaan lupa lähteä vankilan ulkopuolelle, koska tällaisissa tapauksissa päihteiden käyttö vähentää lupaehtojen noudattamisen todennäköisyyttä.¹⁴⁵

Päihdetestiä ei kuitenkaan saa pyytää muuhun tarkoitukseen kuin kyseiseen lupa-asiaan liittyen. Vakiintuneesti on katsottu, että näytteen pyytämällä tulee olla järkevä ajallinen yhteys vangin hakemukseen tai myönnettyyn lupaan. Näin ollen vangin haettua esimerkiksi kerran valvomatonta tapaamista, virtsanäytettä ei voida tämän hakemuksen perusteella pyytää määräämätöntä aikaa tapaamisen jälkeen.¹⁴⁶ Laillisuusvalvonnassa on todettu, että virtsanäytteiden pyytämisestä päättäminen tulisi olla vankilassa järjestetty ja organisoitu siten, että vangeilta ei pyydetä perusteettomia virtsanäytteitä.¹⁴⁷ Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että virtsanäyteitä ei tule pyytää tarpeettomasti tilanteissa, joissa on ilman virtsanäytteen tulostakin selvää, että esimerkiksi valvomatonta tapaamista ei tulla

¹⁴² Kohta soveltuu tilanteisiin, joissa esimerkiksi vangin käytöksestä tehtyjen havaintojen perusteella on syytä epäillä hänen olevan päihtynyt. HE 246/2020 vp, s. 80.

¹⁴³ Mahdollisuus päihdevalvontaan valvottuun koevapauteen sijoittamisen ehtona on uusi ja tuli voimaan 4.4.2022. Näin voidaan jo ennen päätöksentekoa varmistua, että vanki sitoutuu päihteettömyyteen. HE 246/2020 vp, s. 80. AOA on aiemmin ratkaisussaan EOAK/1224/2018 todennut, että velvollisuutta virtsanäytteen antamiseen, eli henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttumista henkilönkatsastukseksi katsottava tutkimus suorittamalla, ei voida perustaa vain siihen, että laki edellyttää vangilta sitoutumista päihteettömyyteen valvotun koevapauden aikana eikä siihen, että vanki on haunnut valvottuun koevapauteen, minkä edellytyksenä mainitun koevapauden ehtojen todennäköinen noudattaminen tekeminen lain mukaan on.

¹⁴⁴ HE 45/2014 vp, s. 55 ja HE 10/1998 vp, s. 22-23.

¹⁴⁵ HE 10/1998 vp, s. 7.

¹⁴⁶ HE 45/2014 vp, s. 55; EOAK/4266/2020; EOAK/5037/2017.

¹⁴⁷ EOAK/1478/2020. Ks. myös EOAK/2141/2016 ja EOAK/2552/2016, joissa oli kyse siitä, että vankia oli kahdesti vaadittu antamaan virtsanäytettä, vaikka hänellä ei ollut tapaamisia tai lupia käsiteltävänä, eikä vankilalla ollut muutakaan laillista perustetta virtsanäytteen pyytämiseen.

myöntämään.¹⁴⁸ Luvan ehtona pyydettävän virtsanäytteen tulee ylipäätään olla merkityksellinen luvan myöntämisen ja toteuttamisen kannalta.¹⁴⁹ AOA on katsonut, etteivät säännökset kiellä sitä, etteikö vangilta voitaisi tarvittaessa pyytää virtsanäytettä enemmän kuin yhden kerran ennen lupapäätöksen tekemistä.¹⁵⁰

Päihdetestauksen tulee olla hienotunteista ja on ensiarvoisen tärkeää kunnioittaa näytteenantajan ihmisarvoa ja menetellä näytteenottotilanteessa asiallisesti.¹⁵¹ Virtsatestiä on pidetty ensisijaisena sylkinäytteeseen nähden, koska sylkitesti ei vielä tunnista riittävän hyvin kaikkia huumeita.¹⁵² Virtsatesti voi kuitenkin olla ongelmallinen sellaisille vangeille, joilla on esimerkiksi vaikeaa virtsata yleisellä, oudolla paikalla ja varsinkin muiden ihmisten lähellä. Mikäli näytettä ei saada, se voidaan katsoa kieltäytymiseksi näytteen antamisesta. Tällä voi olla vaikutusta muun muassa valvomattomien tapaamisten myöntämiseen ja poistumislupalta tai avolaitokseen pääsemiselle.¹⁵³ AOA:n mukaan tämä voi johtaa siihen, että vankeuslain tavoitteet, kuten vangin elämänhallinnan ja yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen eivät toteudu. Rikosseuraamuslaitoksen harkintavallassa kuitenkin on, mitä testaustapaa käytetään, joten AOA on kiinnittänyt huomiota siihen, että virtsanäyte päihhteettömyyden osoittamisen ainoana keinona voi olla ongelmallinen vankien yhdenvertaisen kohtelun kannalta.¹⁵⁴

Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjauksissa todetaan, että mikäli virtsanäytettä ei saada annettua kolmen tunnin sisällä sen pyytämisestä, voidaan näytteen antajan katsoa kieltäytyneen näytteen antamisesta. Huomioitava on, että näytteen antaminen saattaa estyä jännittämisen, jonkin virtsaamis-vaikeuksia aiheuttavan sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi. Näin ollen näytteen antajan

¹⁴⁸ EOAK/4767/2018; EOAK/4266/2020. Ks. myös EOAK/1755/2018, jossa AOA totesi, ettei vangilta olisi tullut pyytää virtsanäytettä hänen tekemänsä poistumislupahakemuksen perustella enää sen jälkeen, kun oli tehty päätös, että hän siirtyy toisen vankilaan.

¹⁴⁹ Ks. EOAK/4343/2017, jossa oli kyse siitä, että elinkautisvangin 2-3 tuntia kestävä saadetun poistumisluvan edellytykseksi oli asetettu virtsanäytteen antaminen. AOA totesi, että elinkautisvangin ensimmäisten poistumislupien kyseessä olleessa lienee selvää, että vartiointi olisi ollut kokoaikaista, välitöntä ja lähietäisyydeltä tapahtuvaa. Niin virtsanäytteen pyytämisestä päätettäessä kuin poistumisluvan peruuttamisesta päätettäessä olisi ollut parempi harkita, oliko virtsanäyteteillä jotain todellista merkitystä kantelijan poistumisluvan onnistumisen kannalta.

¹⁵⁰ EOAK/1886/2020 ja EOAK/1478/2020.

¹⁵¹ Lisäksi naisten osalta on perehdyttävä näytteenoton erityisyyteen (mm. kuukautisten huomioiminen). Rikosseuraamuslaitoksen ohje 9/004/2021.

¹⁵² Virtsanäyte on luotettavin ja ensisijainen menettelytapa mahdollisten huumaus- ja doping -aineiden sekä alkoholin käytön toteamiseksi, koska virtsassa ilmenevät pitoisuudet säilyvät pidempään kuin syljessä tai veressä. Esimerkiksi huumausaineiden pikatesterit eivät näytä doping -aineiden käyttöä. Rikosseuraamuslaitoksen ohje 9/004/2021. Ks. myös Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, s. 23.

¹⁵³ Ks. esim. EOAK/5749/2020. Vangin asianmukaisen kohtelun kannalta on tärkeää, että päihdetestausta tulee välttää tilanteissa tai olosuhteissa, jotka ovat näytteen antamisen kannalta vaikeat. Rikosseuraamuslaitoksen ohje 9/004/2021.

¹⁵⁴ EOAK/1478/2020. Päihhteettömyyden valvontaa koskevassa ohjeessa (9/004/2021) tämä on huomioitu siten, että tapauskohtaisesti tällaisessa tilanteessa voi olla perustellumpaa käyttää virtsatestin sijaan sylkitemestausta, ja tällöin sylkinäyte tulee lähettää varmennettavaksi laboratorioon.

asianmukaisen kohtelun kannalta on tärkeää, että päihdetestausta ei pyydetä tilanteessa tai olosuhteissa, jotka ovat näytteen antamisen kannalta vaikeat.¹⁵⁵

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien on todennut, että virtsanäytteen vaatiminen vangilta huumeiden yhteydessä valvojan läsnä ollessa ei itsessään perusta sellaista kaltoin kohtelua, johon Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artikla soveltuisi. Virtsanäytteen ottaminen saattaa perustaa puuttumisen yksityiselämän suojaan. Pakollinen huumeiden testi, joka edellyttää virtsanäytteen antamista, perustaa sellaisen puuttumisen. Tällaisella puuttumisella voi olla laitosturvallisuuden ylläpitämiseen ja rikollisuuden estämiseen perustuva hyväksyttävä tavoite. Pakollisia virtsanäytteitä voidaan pitää myös välttämättömänä, mikäli huumeiden saatavuus vankiloissa on merkittävä ongelma, jolloin sattumanvaraiset testit ovat hyväksyttävä tapa vähentää ongelmaa.¹⁵⁶

Rikosseuraamuslaitoksen päihdevalvonnan ohjeen mukaan, mikäli vanki ei heti pyydettyään pysty antamaan näytettä, on hänet sijoitettava odottamaan näytteen ottoa sellaiseen tilaan, jossa hän ei pääse nauttimaan vapaasti vettä. Jos vanki ei yrityksistä huolimatta saa annettua näytettä tai näytettä ei ole riittävästi testiä ja mahdollista varmennusta varten, voidaan hänelle antaa noin 4 desilitraa vettä tai muuta nestettä. Juotavan antamisesta ja määrästä tulee tehdä merkintä asiakastietojärjestelmään. AOA:n käsityksen mukaan, mikäli näytteenantoa valvova virkamies havaitsee, että vangilla on vaikeuksia virtsanäytteen antamisessa, hänen tulee oma-aloitteisesti kertoa vangille mahdollisuudesta saada vettä juotavaksi¹⁵⁷. Ohjeessa todetaan, että vangille tulee antaa vähintään kolme tuntia aikaa antaa virtsanäyte. Mikäli vanki ei pysty antamaan näytettä annetussa ajassa eikä lisäajankaan puitteissa, asia tulkitaan kieltäytymiseksi, ei positiiviseksi tulokseksi. Päihdetestistä kieltäytymistä ei voida tulkita positiiviseksi testitulokseksi. Kieltäytyminen, kuten muutkin vankiin ja hänen käyttäytymiseensä liittyvät tiedot, voidaan kuitenkin ottaa yhtenä osana huomioon vankia koskevassa päätösharkinnassa.¹⁵⁸

Päihdevalvontaa koskevan pykälän 2 momentin mukaan vangilta voidaan määrätä otettavaksi verinäyte, jos se on tarpeen 1 momentissa tarkoitettua kokeesta tai näytteen antamisesta kieltäytymisen, päihdevalvonnan turvaamisen tai luotettavan koetuloksen saamisen vuoksi. Tällaisissa

¹⁵⁵ Tällaisissa poikkeuksellisissa tilanteissa tulee konsultoida terveydenhuoltoyksikköä tai arvioida, onko perusteltua antaa aikaa näytteen antamiseen yli kolme tuntia. Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, s. 23-24.

¹⁵⁶ Anna Young v. Yhdistynyt kuningaskunta 11.10.2005.

¹⁵⁷ EOAK/1478/2020.

¹⁵⁸ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 9/004/2021.

tilanteissa verinäytteen voi ottaa myös muu terveydenhuoltohenkilökuntaan kuuluva kuin lääkäri¹⁵⁹. Päihteettömyyden valvonnan turvaamisella tai luotettavan koetuloksen saamisella tarkoitetaan esimerkiksi tilanteita, joissa vangilta ei saada otettua virtsanäytettä tai näytteen luotettavuus on kyseenalainen esimerkiksi sen manipuloinnin vuoksi. Kynnys verinäytteen ottamiseen on näissäkin tilanteissa korkea ja ensisijaisesti tulisi pyrkiä ottamaan luotettava näyte 1 momentin nojalla. Tarvittaessa epäluotettavan näytteen sijasta voidaan esimerkiksi ottaa uusi virtsanäyte.¹⁶⁰

Pykälän 3 momentin mukaan, jos päihtymystila on ulkonaisista merkeistä päätellen ilmeinen, puhalluskoetta, sylki-, virtsa- tai verinäytettä ei tarvitse ottaa, ellei vanki sitä vaadi. Päihtymystila voidaan todeta vangin kävelystä, tasapainosta, puheesta, silmistä, käytöksestä ja hengityksen hajusta tehtyjen havaintojen perusteella¹⁶¹. Vangin oikeusturvan turvaamiseksi tulee näissäkin tilanteissa tehdä koe tai ottaa näyte, jos vanki sitä vaatii. Ennen asiasta päättämistä, vangilta on tiedusteltava, vaatiiko hän kokeen ottamista.¹⁶²

Vankeuslain 16 luvun 10 §:n 1 momentin mukaan vangin muusta päihteettömyyden valvonnasta kuin verinäytteen ottamisesta päättää ohjauksen tai valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies tai, jos asia ei siedä viivytystä, ohjaus- tai valvontatehtävissä toimiva virkamies. Vankilan johtaja, turvallisuudesta vastaava virkamies tai ohjauksen ja valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies päättää verinäytteen ottamisesta. Luvun 9 §:n 1 momentin mukaan, jos päihteettömyyden valvonta edellyttää vaatteiden riisumista, päihteettömyyden valvonnan suorittajan tulee olla samaa sukupuolta tarkastettavan kanssa¹⁶³. Päihteettömyyden valvonta tulee suorittaa ilman todistajaa.¹⁶⁴

Laillisuusvalvontakäytännössä on todettu olevan selvää, että virtsanäytteen aitoudesta on kyettävä saamaan täysi varmuus, minkä on katsottu lähtökohtaisesti edellyttävän sitä, että näytteen antamista kyetään valvomaan riittävän tarkasti. Näytteen antamista ei tule valvoa enempää kuin on välttämätöntä ja että valvonta tulee suorittaa mahdollisimman hienotunteisesti. Tämä on myös vangin yksityisyyden suojaa kunnioittava ratkaisu. Lähtökohtana on, että näytteenantoa valvoo katsekontaktin

¹⁵⁹ HE 263/2004 vp, s. 196.

¹⁶⁰ HE 246/2020 vp, s. 81.

¹⁶¹ HE 263/2004, s. 196. Rikosseuraamuslaitoksen ohjeessa vangin päihteettömyyden valvonnasta (9/004/2021) todetaan, että vankia ja hänen käyttäytymistään voidaan havainnoida ja seurata tarvittaessa pidemmän ajan. Päihtymystilaa koskevat havainnot on kirjattava Rikosseuraamuslaitoksen vahvistamalle lomakkeelle asiakastietojärjestelmään. Kahden virkamiehen tekemät samansisältöiset havainnot päihtymystilasta ovat lähtökohtaisesti riittäviä todentamaan vangin päihtymyksen.

¹⁶² HE 246/2020 vp, s. 81.

¹⁶³ Momenttiin lisättään lailla 1302/2021 sukupuolisääntö. Aiemmin sukupuolta koskeva velvollisuus on koskenut vain henkilöntarkastusta suorittavaa virkamiestä ja henkilöntarkastuksen todistajaa. HE 246/2020 s. 81.

¹⁶⁴ HE 246/2020 s. 81.

avulla lähtökohtaisesti vain yksi virkamies. Turvallisuusseikat tai jokin muu syy voi edellyttää useamman virkamiehen läsnäoloa, mutta tällöin tilanne tulisi järjestää siten, että vain yhdelle virkamiehelle on katsekontakti näytettä antavaan vankiin.¹⁶⁵ Käytännössä on tullut ilmi tapauksia, joissa vanki on yrittänyt harhauttaa näytteen ottamista valvovaa virkamiestä käyttämällä esimerkiksi virtsapussia tai tekopenistä, joiden sisällä on puhdasta virtsaa.

Vankeuslain 16 luvun 9 §:n 2 momentin mukaan vangille on ilmoitettava päihteettömyyden valvonnan peruste niin pian kuin se on mahdollista henkilön tila ja muut olosuhteet huomioon ottaen.¹⁶⁶ Pykälän 4 momentin mukaan päihteettömyyden valvonta on kirjattava. Luvun 9 a §:ssä säädetään päihteettömyyden valvonnan toteuttamisesta¹⁶⁷. Pykälän 1 momentin mukaan päihteettömyyden valvontaan liittyvän näytteenoton tulee tapahtua asianmukaisissa tiloissa ja valvotuissa olosuhteissa siten, että testattavan yksityisyyden suoja varmistetaan.¹⁶⁸ Verinäyte on otettava tarkoitukseen sopivassa terveydenhuollon yksikössä. Verinäytteen saa ottaa vain terveydenhuollon ammattihenkilö. Pykälän 2 momentin mukaan näytteenotto ja näytteen käsittely on suoritettava teknisesti luotettavalla tavalla siten, että: 1) eri testattavien näytteet eivät voi sekoittua; 2) näytteeseen ei voi joutua epäpuhauksia; sekä 3) näytettä ei voi väärentää. Säännöksen 3 momentin mukaan sylki-, virtsa- ja verinäyte on lähetettävä tutkittavaksi tai varmistettavaksi laboratorioon, jollei sylki- tai virtsanäytteestä otetun pikatestin tuloksen perusteella voida todeta, ettei vanki ole käyttänyt päihteitä. Laboratorion tulee täyttää huumausainetestien tekemisestä säädetyt laatuvaatimukset.

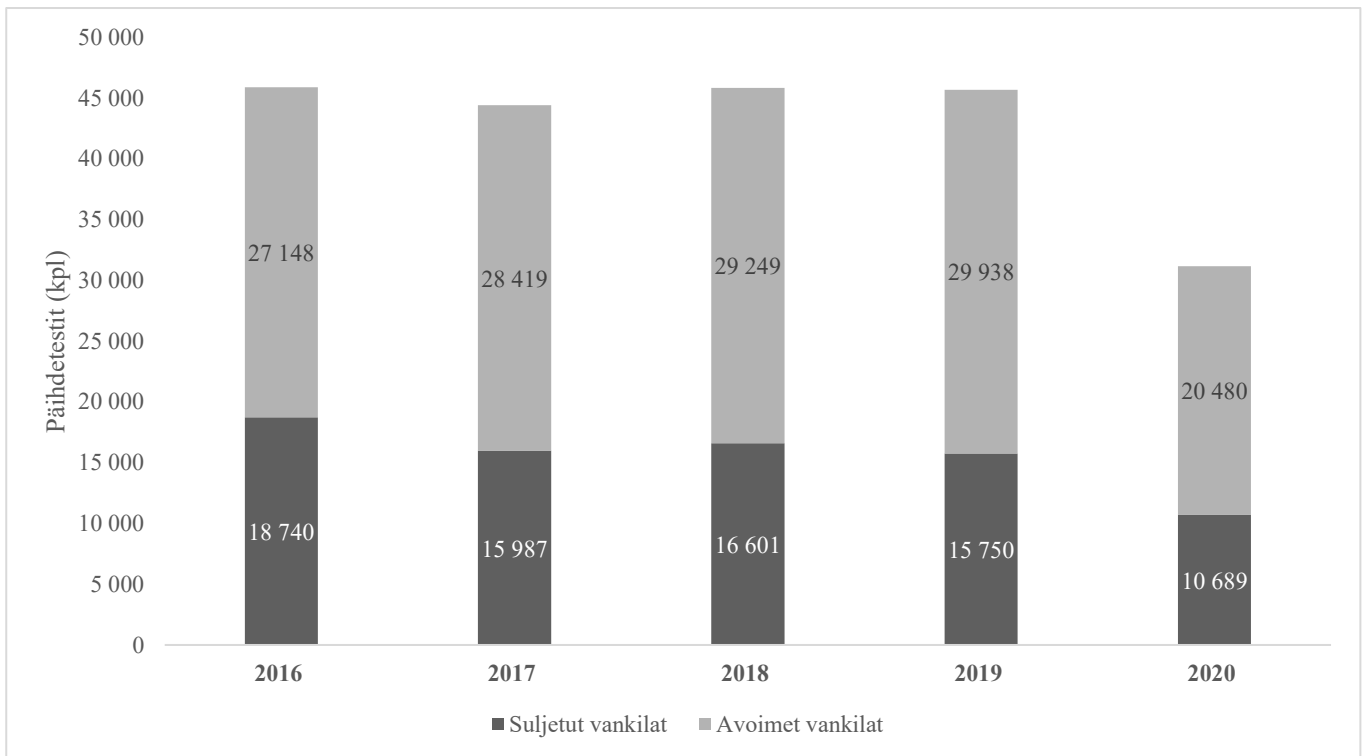
Vankiloissa ja koevapaudessa tehtiin vuosien 2016–2019 aikana keskimäärin noin 45 000 päihdetestiä vuodessa. Vuonna 2020 määrä tippui 31 169 kappaleeseen. Tiputusta selittänee koronapandemiasta johtuneet rajoitukset, jotka ovat vähentäneet poistumis- ja tapaamislupien määrää. Näiden lupien myöntäminen on yhteydessä päihdetestaamiseen. Kuviosta 1 voidaan havaita, että kaikista päihdetesteistä reilut 60 prosenttia tehdään avolaitoksissa ja tämä osuus on pysynyt suhteellisen vakaana yli ajan.

¹⁶⁵ Ks. EOAK/6034/2016 ja EOAK/2150/2019. Myös Rikosseuraamuslaitoksen ohjeessa (9/004/2021) todetaan, että valvojan tulee aina varmistua siitä, että näytettä antaessaan vanki ei manipuloi näytettä vaan virtsa on vangin omaa virtsaa.

¹⁶⁶ Ilmoittaminen voidaan tehdä suullisesti ja se on tehtävä lähtökohtaisesti jo ennen toimenpidettä, jos se on vangin tilan ja muiden olosuhteiden puolesta mahdollista. HE 246/2020 s. 81.

¹⁶⁷ Kyseessä on täysin uusi pykälä, joka tuli voimaan 4.4.2022.

¹⁶⁸ Tällä tarkoitetaan sitä, ettei näytteenotossa puututa vangin yksityisyydensuojaan enempää kuin on välttämätöntä luotettavan näytteen saamiseksi. Laillisuusvalvontakäytännössä on useissa yhteyksissä tuotu esille asianmukaisia käytäntöjä yksityisyydensuojan turvaamiseksi näytteenotossa. Esimerkiksi vaatteiden riisumisen tulisi rajoittua vain välttämättömään. Näytteenantoa tulisi myös lähtökohtaisesti valvoa vain yhden virkamiehen. HE 246/2020, s. 81. Esim. ratkaisussa EOAK/6034/2016 on todettu, ettei riisumisessa voi olla kyse täydellisestä alastomuudesta, jota luotettavan näytteen antamisen ei voitane katsoa edellyttävän. Ks. myös tähän liittyen EOAK/4266/2020, s.10.

Kuvio 1. Päihdetestit vankiloissa ja koevapaudessa vuosina 2016–2020

Taulukkoon 1 on eroteltu päihdetestit tyypeittäin ja laskettu sekä eri päihdetestien testausintensiteetit että positiivisten testien osuus laitostyypeittäin. Testausintensiteetillä tarkoitetaan päihdetestien määrää suhteutettuna vankikuukausien määrään. Taulukon yläosasta voidaan havaita, että avolaitoksissa testausintensiteetti on kokonaisuudessaan noin kolme kertaa suurempi kuin suljetuissa laitoksissa. Esimerkiksi vuonna 2019 avolaitoksissa tehtiin päihdetestejä kaikkiaan 2,49 kappaletta suhteessa vankikuukausiin, kun suljetuissa vankiloissa vastaava suhdeluku oli 0,67. Taulukon alaosasta havaitaan, että suljetuissa laitoksissa testaaminen painottuu virtsakokeisiin, kun taas avolaitoksissa testauksessa käytetään suhteellisesti eniten puhalluskokeita. Muiden kuin virtsa- tai puhalluskokeiden käyttö on hyvin vähäistä molemmissa laitostyypeissä. Päihdetestien suhteelliset osuudet ovat säilyneet vakaana yli ajan laitostyyppien sisällä. Laitostyyppien välinen ero testausintensiteetissä on suurin puhalluskokeen kohdalla.

Laitostyyppien välillä on eroja myös positiivisten testien osuudessa. Kaikkiaan suljetuissa laitoksissa positiivisten testitulosten osuus on ollut noin 2–3 kertaa korkeampi avolaitoksiin verrattuna. Kuten testausintensiteetin, myös positiivisten tulosten kohdalla ero on suurimmillaan puhalluskokeen kohdalla, jossa laitostyyppien välinen ero oli vuonna 2019 kymmenkertainen. Laitostyyppien välisiä eroja selittänevät osaltaan erot testauskäytännöissä ja vankilapopulaatioissa. Lisäksi avolaitoksien kohdalla testejä tehdään suhteellisesti enemmän koevapaudessa kuin suljettujen laitoksien kohdalla.

Esimerkiksi vuonna 2020 avolaitoksien päihdetesteistä tehtiin koevapaudessa kaikkiaan 30 prosenttia, kun vastaava osuus oli 9 prosenttia suljettujen laitosten kohdalla.

Taulukko 1. Testausintensiiteetti ja positiivisten testituloksien osuus vankiloissa ja koevapaudessa vuosina 2016–2020.

			2016	2017	2018	2019	2020
Kaikki päihdetestit							
	Testejä/vankikuukausi	Suljettu	0,73	0,67	0,72	0,67	0,49
		Avoim	2,20	2,27	2,44	2,49	1,75
	Positiivisia (%)	Suljettu	14,1	14,0	13,3	10,7	11,8
		Avoim	4,0	5,2	5,9	3,6	4,3
Virtsakoe							
	Testejä/vankikuukausi	Suljettu	0,56	0,51	0,53	0,47	0,36
		Avoim	0,74	0,84	0,84	0,89	0,76
	Positiivisia (%)	Suljettu	14,8	14,6	13,1	9,3	9,4
		Avoim	9,1	11,9	14,2	7,5	7,0
Puhalluskoe							
	Testejä/vankikuukausi	Suljettu	0,16	0,15	0,19	0,21	0,12
		Avoim	1,43	1,41	1,58	1,59	0,96
	Positiivisia (%)	Suljettu	11,7	12,3	13,9	13,9	18,8
		Avoim	1,4	1,3	1,5	1,4	2,2
Muu testi							
	Testejä/vankikuukausi	Suljettu	0,01	0,003	0,002	0,003	0,002
		Avoim	0,03	0,02	0,02	0,02	0,03
	Positiivisia (%)	Suljettu	14,6	10,5	13,7	6,6	13,6
		Avoim	2,6	4,2	4,1	2,7	5,2

Taulukkoon 2 on koottu päihdetesteistä kieltäytymiset vuosittain. Voidaan havaita, että kieltäytyminen on suhteellisen harvinaista muiden päihdetestien kuin virtsakokeen kohdalla. Virtsakokeesta kieltäytyttiin vuosina 2016–2019 keskimäärin reilut 300 kertaa vuodessa. Kuten testien kokonaismäärässä myös kieltäytymisten määrässä havaitaan selkeä tiputus vuonna 2020, jolloin kieltäytymisiä oli vain 244 kappaletta. Käytännössä päihdetestistä kieltäytyminen koevapaudessa on erittäin harvinaista, ja vuonna 2020 tällaisia tapauksia oli vain viisi kappaletta.

Taulukko 2. Päihdetesteistä kieltäytymiset vankiloissa ja koevapaudessa vuosina 2016–2020.

	2016	2017	2018	2019	2020
Virtsakoe	388	320	295	334	230
Puhalluskoe	19	12	9	19	13
Muu testi	8	1	0	1	1
Yhteensä	415	333	304	354	244

Taulukkoon 3 on koottu takavarikoitujen päihdeiden määrät vuosina 2015–2020. Takavarikoidun alkoholin määrä on ollut nousujohteinen, ja vuonna 2020 alkoholia takavarikoitiin lähes 1 000 litraa. Huumausaineista yleisin löydetty huume on amfetamiini, jonka osalta vuosittaiset kokonaismäärät ovat vaihdelleet muutamista sadoista grammoista yli kiloon. Niin amfetamiinin kuin huumausaineiden kokonaismäärän kohdalla löydöissä havaitaan tiputus vuoden 2020 kohdalla. Suhteellisen suuri osuus löydetystä huumausaineista jää tunnistamatta. Huumausaineisiin liittyvien käyttöväline löytöjen määrät ovat kasvaneet viime vuosina, ja tämä kasvu koostuu pääosin ruiskuista ja neuloista. Vuosittain löydetään suhteellisen paljon myös erilaisia hormonivalmisteita.

Taulukko 3. Päihdelöydöt vuosina 2015–2020

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Alkoholi (litra)	452	330	426	696	704	993
Pillerit (kpl)						
Ei eriteltyt	8	1	2	43	0	61
Huumaavat	3 374	2 814	1 912	1 944	1 990	2 901
Luvattomat	2 206	2 314	1 518	1 536	1 549	1 486
Ei tunnistettuja	1 229	1 320	1 701	2 496	1 386	1 026
Subutex	287	262	481	424	983	316
Yhteensä	7104	6710	5612	6443	5908	5790
Huumausaineet						
Ei eriteltyt (kpl)	3	1	1	0	0	2
Amfetamiini (g)	240	619	305	1 380	432	161
Kannabis (g)	133	98	106	215	234	73
Subutex (g)	65	52	27	51	217	55
Heroiini(g)	2	0	6	0,07	3	0
Kokaiini (g)	2	17	13	0	31	2
Muu (g)	6	35	9	420	55	215
Tunnistamaton aine (g)	274	227	356	639	465	453
Yhteensä (g)	722	1048	816	2705	1437	959
Käyttövälineet (kpl)						
Huumeruisku	342	309	239	745	622	417
Neula	463	383	310	923	858	729
Piippu	10	17	18	11	15	7
Muu	8	8	0	5	8	29
Yhteensä	823	717	567	1684	1503	1182
Muut						
Hormonit (ml, pelkkä neste)	182	2 103	260	494	1 619	2 349
Hormonit (kpl)	1 324	1 245	440	865	1 030	420
Määrittelemättömät aineet (kpl)	14	1	142	0	1	0
Imeytetyt ja jauheet (kpl)	293	363	269	219	141	123
Laastarit ja teipit (kpl)	0	0	0	113	276	377

3 Kyselytutkimus vankiloiden henkilöstölle

3.1 Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Tutkimusaineistona toimi kyselytutkimus vankiloiden henkilöstölle, joka toteutettiin osana Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuden ja valvontatyön ulkoista arviointia. Kyselytutkimuksen tavoitteena oli saada laaja näkökulma turvallisuuden ja valvontatyön nykytilasta sekä kehittämistarpeista. Kyselytutkimuksen ulkopuolelle rajattiin keskushallinto, yhdyskuntaseuraamustoimistot ja arviointikeskukset, täytäntöönpanoyksikkö ja Rikosseuraamuslaitoksen koulutuskeskus, koska niissä turvallisuusasiat eroavat niin paljon vankiloiden turvallisuustoiminnasta ja valvontatyöstä. Kyselytutkimuksesta tiedotettiin vankilan henkilöstölle sähköisenä vastauspyyntönä sähköpostilla, jonka lisäksi kyselytutkimuksesta oli tiedote Rikosseuraamuslaitoksen intranetissä. Verkkopohjaisen kyselyn vastausaika oli 15.2.–7.3.2021.¹⁶⁹

Kyselyyn vastasi yhteensä 537 henkilöä. Vastaajista 67 prosenttia oli miehiä ja naisia 33 prosenttia. Yli puolet vastaajista toimii vartijan työtehtävissä. Vastaajat jakautuvat tasaisesti eri rikosseuraamusalueille, jonka lisäksi kaikista vankiloista oli vastaajia. Suljetuista vankiloista oli vastaajia 76 prosenttia ja avovankiloista 24 prosenttia. Keskimäärin vastaajilla oli pitkä työkokemus rikosseuraamusalalta ja suurimmalla osalla oli alan koulutus. Kyselyn vastausprosentti oli 22 prosenttia, kun vastaajien lukumäärää verrataan rikosseuraamusalueiden henkilöstön lukumäärään (Rikosseuraamuslaitos, 2021). Henkilöstötiedoissa ei ole kuitenkaan eritelty vankilassa työskentelevän henkilöstön lukumäärää, joten vastausprosentti on siten suurempi. Esimerkiksi Rikosseuraamuslaitoksen laatumittauksessa vankiloiden henkilöstöluvuksi on ilmoitettu 1 884 henkilöä vuonna 2019 (Rikosseuraamuslaitos, 2020). Sen mukaan laskettuna tämän kyselytutkimuksen vastausprosentti olisi 29 prosenttia.

Verkkokyselyihin liittyvää vastauskäyttäytymistä ja -prosentteja on aiemmin tutkittu, ja kartoitettu erilaisia syitä ja seurauksia, joita vastaamatta jättäminen voi aiheuttaa¹⁷⁰, kuten korkeampi todennäköisyys tilastolliseen vääristymään¹⁷¹. Tutkijat ovat kuitenkin korostaneet, että kyselytutkimuksen otoksen edustavuus on tärkeämpi kuin vastausprosentti¹⁷². Tilastollisen vääristymän

¹⁶⁹ Paasonen 2021.

¹⁷⁰ Ks. esim. Evans – Mathur 2005; Baruch – Holtom 2008

¹⁷¹ Tomaskovic-Devey ym. 1994.

¹⁷² Cook ym. 2000.

havainnoimiseksi ja otoksen edustavuuden varmistamiseksi vastaajien taustatietoja vertailtiin saatavilla oleviin Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstötietoihin¹⁷³. Tehdyn vertailun perusteella voidaan aineiston katsoa olevan riittävä ja tarpeeksi heterogeeninen tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi, koska aineistossa ei ilmennyt merkittäviä rakennevinoutumia. Naisvastaajien osuus oli aineistossa pienempi (33 %) kuin Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstötilastoissa (42 %). Henkilöstön keski-ikä on 45,1 vuotta, kun aineistossa eniten vastaajia oli yli 50-vuotiaat. Toimenkuvien osalta henkilöstötiedoissa valvontahenkilöstö (53 %) on suurin henkilöstöryhmä, kuten myös aineistossa (55 %). Lisäksi muiden toimenkuvien osalta jakauma oli hyvin tasainen. Henkilöstötilaston mukaan henkilöstöä työskentelee Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella 853 henkilöä (35 %), Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella 823 henkilöä (33 %) ja Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella 803 henkilöä (32 %). Aineistossa eniten vastaajia oli Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueelta 37 prosenttia, Etelä-Suomen rikosseuraamusalueelta 31 prosenttia ja Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella 32 prosenttia. Kyselytutkimuksien tilastollista vääristymää ei voida täysin sulkea vertailulla pois, koska osa vääristymästä voi olla mitatuista taustamuuttujista riippumattomia, kuten toiset vastaajat kokevat kyselyn teeman jo valmiiksi kiinnostavampina kuin toiset. Vastaajien taustatiedot ja vastemuuttujien keskiarvot on esitetty tarkemmin taulukossa 4.

¹⁷³ Rikosseuraamuslaitos 2021.

Taulukko 4. Kyselyn vastaajien (N=537) taustatiedot ja vastemuuttujien keskiarvot.

Taustamuuttujat	N	Vastemuuttujat (keskiarvot)						
		Säännöllisyys	Tarkastustarve	Osallistuminen	Dokumentointi	Valmiudet	Koiraohjaaja	Huumetarkastus
Sukupuoli								
Mies	361	0,29	0,58	0,17	0,58	0,43	0,71	0,70
Nainen	176	0,35	0,49	0,15	0,52	0,45	0,70	0,61
Rikosseuraamusalue								
ESRA	168	0,48	0,52	0,23	0,67	0,57	0,90	0,68
IPRA	198	0,20	0,64	0,13	0,55	0,33	0,67	0,65
LSRA	171	0,26	0,49	0,13	0,46	0,42	0,57	0,68
Toimenkuva								
Vartija	293	0,28	0,62	0,23	0,59	0,40	0,69	0,74
Rikosseuraamus- työntekijä	18	0,33	0,61	0,28	0,44	0,44	0,56	0,39
Ohjaaja, erityis- ohjaaja, työnjohtaja	97	0,27	0,38	0,05	0,40	0,37	0,73	0,62
Esimies, päällikkö, johtaja	107	0,40	0,54	0,10	0,65	0,59	0,74	0,61
Muu	22	0,36	0,36	0	0,45	0,50	0,82	0,50
Ikäluokka								
18–25 vuotta	14	0,29	0,50	0,57	0,64	0,50	0,64	0,86
26–35 vuotta	97	0,27	0,65	0,22	0,58	0,36	0,75	0,70
36–49 vuotta	205	0,32	0,58	0,20	0,59	0,45	0,74	0,70
Yli 50 vuotta	221	0,32	0,48	0,07	0,52	0,45	0,66	0,62
Vankilatyypit								
Suljettu	408	0,31	0,55	0,17	0,55	0,43	0,81	0,68
Avovankila	129	0,30	0,56	0,13	0,57	0,44	0,25	0,62

Huomiot: Vastemuuttujien määritelmät on esitetty kuviossa 2.

Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuden ja valvontatyön ulkoisen arviointiin soveltuvaa valmista kyselylomaketta ei ollut olemassa. Tämän takia kysely rakennettiin siten, että yksittäiset väittämät pohjautuivat Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuslinjauksiin¹⁷⁴, toimialan erityislainsäädäntöön ja aiempiin tutkimuksiin¹⁷⁵. Kysely testattiin ja viimeisteltiin yhdessä Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuden ja valvontatyön ulkoisen arviointityön ohjausryhmän kanssa. Varsinaisessa tutkimuksessa ei paljastunut virhetulkintoja kysymysten sisällöstä. Kysymyksiin oli myös vastattu johdonmukaisesti ja huolellisesti. Lisäksi avoimiin kysymyksiin oli vastattu hyvin ja niiden vastaukset tukivat väittämäkysymysten vastauksia.

¹⁷⁴ Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuslinjaukset 2015.

¹⁷⁵ Esim. Paasonen - Aaltonen 2019.

Ennen varsinaisten tilastollisten analyysien suorittamista varmistettiin käytettyjen väittämien soveltuvuus käyttötarkoitukseen. Tämän johdosta voidaan todeta kyselyn soveltuvan tutkimuskysymysten analysoimiseen. Tutkimuksen validiteettia voidaan siten pitää hyvänä, koska kysely mittasi haluttua asiaa. Erityisesti kyselyn rakentamisessa varmistettiin sisältövaliditeetti käyttämällä apuna Rikosseuraamuslaitoksen asiantuntijoita. Reliabiliteettia pyrittiin tutkimuksessa puolestaan nostamaan mittaamalla samaa väittämää useammalla muuttujalla teema-alueiden mukaisesti, jotka oli tehty Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuslinjauksien mukaisesti turvallisuuden osa-alueittain. Lisäksi eri teema-alueita voitiin mitata ristiin kyselylomakkeen samaa asiaa mittaavilla muuttujilla.¹⁷⁶

Yhtenä kyselyn teema-alueena oli toimitilaturvallisuus ja tekninen turvallisuus. Osiossa oli useita Likert-asteikkollisia väittämäkysymyksiä, joista osa käsitteli vankilan tarkastustoimintaa. Kuvioon 2 on poimittu kuusi tarkastustoimintaa eksplisiittisesti koskevaa kysymystä, joita hyödynnetään tämän tutkimuksen tilastollisessa analyysissa. Lisäksi kuviossa on seitsemäntenä kysymyksenä huumausainerikollisuutta koskeva väitekysymys.

Tutkimuksen kiinnostuksen kohteena ovat mahdolliset erot tarkastustoiminnassa ja huumausainerikollisuuden torjunnassa taustatekijöiden suhteen. Näitä eroja voidaan tarkastella lineaarisen todennäköisyysmallin avulla.¹⁷⁷ Tutkimuksen malleja varten rakennetaan kysymysten pohjalta seitsemän binääristä vastemuuttujaa. Ensimmäinen muuttuja, Säännöllisyys, saa arvon yksi, jos vastaaja vastaa tarkastustoiminnan säännöllisyyttä koskevaan väitekysymykseen ”jokseenkin samaa mieltä” tai ”täysin samaa mieltä”. Muussa tapauksessa muuttuja saa arvon nolla. Vastaavalla tavalla muodostetaan vastemuuttujat osallistuminen, valmiudet, dokumentointi ja koiraohjaaja. Tarkastustarvetta ja huumatorjuntaa koskevat väitekysymykset ovat tulisi muodossa. Näitä kysymyksiä koskevissa muuttujissa huomioidaan vain ”täysin samaa” mieltä oleminen, joka voidaan tulkita vahvaksi mielipiteeksi asiaan. Kuvio 2 sisältää kysymyksiä lisäksi kaikkien vastemuuttujien määritelmät.

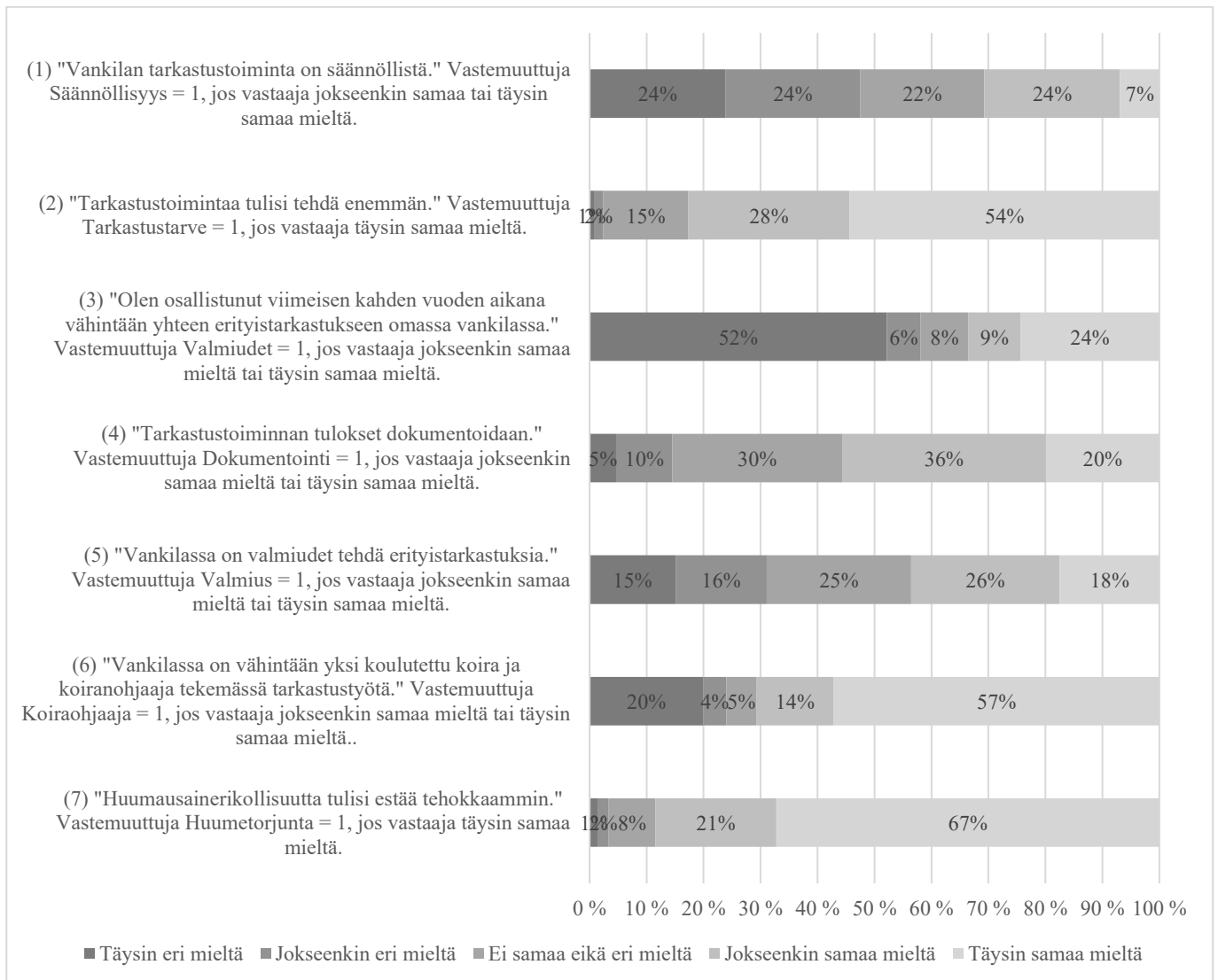
Taulukkoon 5 on laskettu vastemuuttujien keskiarvot kaikkien taustamuuttujien suhteen. Taulukon taustamuuttujat toimivat regressiomalleissa selittävinä muuttujina. Regressiomallien avulla voidaan tarkastella kunkin taustamuuttujan yhteyttä vastemuuttujiin samalla, kun muita taustamuuttujia kontrolloidaan. Lineaarisen todennäköisyysmallin tapauksessa estimaatit voidaan tulkita eroina todennäköisyydessä ($100 \times \text{estimaatti} = \% \text{ ero todennäköisyydessä}$), että vastamuuttuja saa arvon yksi.

¹⁷⁶ Paasonen 2021.

¹⁷⁷ Ks. tarkemmin lineaarisesta todennäköisyysmallista esim. Wooldridge 2013.

3.2 Tutkimustulokset

Kuvion 2 vastauksien jakautumisesta voidaan havaita, että vankiloiden henkilöstön mukaan tarkastustoimintaa tulisi tehdä selkeästi enemmän (72 prosenttia vastaajista oli jokseenkin samaa tai vahvasti samaa mieltä väitteen kanssa). Vain 31 prosenttia vastaajista oli samaa mieltä siitä, että tarkastustoiminta on säännöllistä. Vastaava lukema on 33 prosenttia tarkastustoimintaan viimeisen kahden vuoden aikana osallistumista koskevan väitteen kohdalla. Noin puolet vastaajista oli samaa mieltä tarkastustoiminnan dokumentointia ja erityistarkastuksien valmiutta koskevien väitekysymysten kohdalla. Koulutettua koira ja koiraohjaajaa koskevan väitteen kanssa samaa mieltä on valtaosa vastaajista. Huumausainerikollisuutta ja sen tehokkaampaa torjumista toivoo kaikkiaan 88 prosenttia vastaajista.

Kuvio 2. Väitekyymykset ja vastemuuttajat

Taulukossa 5 on esitetty kaikkien seitsemän eri lineaarisen todennäköisyysmallin tulokset. Mallien estimaattien mukaan miesten ja naisten antamissa vastauksissa on tilastollisesti merkitseviä eroja vain tarkastustoiminnan säännöllisyyttä koskevissa vastauksissa, kun muut taustatekijät kuin sukupuoli kontrolloidaan. Mallin 1 tuloksien perusteella naiset ovat 9 prosenttia ($100 \times 0,09 = 9 \%$) todennäköisemmin ”jokseenkin samaa” tai ”täysin samaa” väitteestä verrattuna miehiin. Tulos on tilastollisesti merkitsevä 5 prosentin merkitsevyystasolla.

Rikosseuraamusalueiden välillä havaitaan puolestaan eroja kaikissa muissa paitsi huumausainerikollisuuden torjuntaa koskevassa kysymyksessä. Itä- ja Pohjois-Suomen rikostoimialueen vastaajien todennäköisyys olla samaa mieltä tarkastusten säännöllisyyttä koskevasta väitteestä on 28 prosenttia pienempi kuin Etelä-Suomen rikostoimialueen vastaajien (malli 1). Vastaava estimaatti on -24 prosenttia Länsi-Suomen kohdalla. Mallien 3–5 perusteella alueiden väleillä on eroja myös tarkastustoimintaan osallistumisessa, niiden tuloksien dokumentoinnissa ja valmiuksissa erityistarkastuksiin. Itä- ja Pohjois-Suomi sekä Länsi-Suomi eroavat kaikilla näillä osa-alueilla negatiivisesti Etelä-Suomesta. Estimaatit eroille ovat 10–24 prosentin välillä. Mallin 6 mukaan myös koulutetun koiran ja koiraohjaajan suhteen on eroja toimialueiden välillä. Länsi-Suomen vankiloiden vastaajien todennäköisyys olla väitteen kanssa samaa mieltä on lähes 40 prosenttia pienempi, kun muut taustatekijät kontrolloidaan. Vastaava estimaatti on Itä- ja Pohjois-Suomelle -21 prosenttia. Lisäksi mallin 2 estimaattien perusteella Itä- ja Pohjois-Suomen alueen vastaajat ovat todennäköisemmin samaa mieltä siitä, että tarkastustoimintaa tulisi tehdä enemmän. Länsi-Suomen vastaajien kohdalla eroa ei havaita.

Toimenkuvakohtaisesti tarkasteltuna tilastollisesti merkitseviä eroja havaitaan tarkastustarpeen, osallistumisen ja huumetorjunnan kohdalla. Mallin 3 mukaan vartijat osallistuvat todennäköisemmin tarkastuksiin kuin muiden toimenkuvien työntekijät, pois lukien rikosseuraamustyöntekijät, kun muut taustatekijät kontrolloidaan. Vastaavasti mallien 2 ja 7 estimaattien perusteella vartijat ovat todennäköisemmin ”täysin samaa” mieltä sekä tarkastustoiminnan että huumetorjunnan tehostamisen tarpeen suhteen verrattuna muiden toimenkuvien työntekijöihin.

Mallin 3 estimaattien mukaan todennäköisyys osallistua tarkastuksiin laskee iän myötä, kun muut taustatekijät kontrolloidaan. Yli 50-vuotiaiden osallistumistodennäköisyys on lähes puolet pienempi kuin 18–25-vuotiaiden. Vastauksissa ei havaita muita eroja ikäluokkien suhteen. Avovankiloiden vastaajat poikkeavat suljettujen vankiloiden vastaajista vain koulutettua koiraohjaajaa koskevan

kysymyksen kohdalla. Mallin 6 mukaan avovankiloiden vastaajien todennäköisyys olla ”jokseenkin samaa” tai ”täysin samaa” mieltä on 59 prosenttia pienempi kuin suljettujen vankiloiden vastaajien.

Taulukko 5. Tarkastustoiminta ja huumerikollisuuden torjunta, lineaariset todennäköisyysmallit.

	Säännöllisyys (1)	Tarkastustarve (2)	Osallistuminen (3)	Dokumentointi (4)	Valmiudet (5)	Koiraohjaaja (6)	Huumetorjunta (7)
Sukupuoli							
Nainen	0.09** (0.05)	-0.02 (0.05)	0.04 (0.04)	0.02 (0.05)	0.04 (0.05)	0.01 (0.04)	-0.05 (0.05)
Rikosseuraamusalue							
Itä- ja Pohjois-Suomi	-0.28*** (0.05)	0.12** (0.05)	-0.10** (0.04)	-0.12** (0.05)	-0.24*** (0.05)	-0.21*** (0.03)	-0.03 (0.05)
Länsi-Suomi	-0.24*** (0.05)	-0.03 (0.06)	-0.11*** (0.04)	-0.22*** (0.05)	-0.16*** (0.05)	-0.38*** (0.04)	0.01 (0.05)
Toimenkuva							
Rikosseuraamustyöntekijä	0.02 (0.11)	-0.01 (0.13)	0.02 (0.10)	-0.15 (0.12)	0.03 (0.12)	-0.06 (0.10)	-0.34*** (0.12)
Ohjaaja, erityisohjaaja, työnjohtaja	-0.06 (0.06)	-0.23*** (0.06)	-0.16*** (0.04)	-0.19*** (0.06)	-0.04 (0.06)	0.08 (0.05)	-0.08 (0.06)
Esimies, päällikkö, johtaja	0.11** (0.05)	-0.05 (0.06)	-0.09** (0.04)	0.08 (0.06)	0.19*** (0.06)	0.06 (0.04)	-0.11* (0.06)
Muu	0.04 (0.11)	-0.25** (0.11)	-0.21*** (0.03)	-0.14 (0.12)	0.09 (0.12)	0.05 (0.08)	-0.20* (0.11)
Ikäluokka							
26–35 vuotta	-0.06 (0.13)	0.17 (0.15)	-0.35** (0.14)	-0.09 (0.14)	-0.17 (0.14)	0.08 (0.12)	-0.13 (0.11)
36–49 vuotta	-0.03 (0.12)	0.10 (0.14)	-0.37*** (0.14)	-0.11 (0.13)	-0.10 (0.14)	0.05 (0.12)	-0.14 (0.11)
Yli 50 vuotta	-0.02 (0.12)	0.04 (0.14)	-0.45*** (0.14)	-0.15 (0.13)	-0.11 (0.14)	0.03 (0.12)	-0.20* (0.11)
Vankilatyyppi							
Avovankila	-0.005 (0.05)	0.01 (0.06)	-0.02 (0.04)	0.02 (0.06)	0.02 (0.06)	-0.59*** (0.04)	-0.04 (0.05)
N	537	537	537	537	537	537	537

Huomiot: Suluissa robustit keskivirheet, *p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01.

4 Johtopäätökset

Rikosseuraamuslaitoksella on melko kattavat toimivaltuudet luvattomien aineiden ja esineiden pääsyn estämiseksi vankilaan sekä niiden löytämiseen vankilan sisällä. Myös päihdevalvontaa koskevat säännökset mahdollistavat päihdevalvonnan tehokkaan toteuttamisen. Paikoin toimivaltuuksia voidaan käyttää matalalla kynnyksellä, kun suhteutetaan niiden puuttumisen aste vangin perusoikeuksiin. Esimerkkinä tästä on se, että erityistarkastuksen yhteydessä vangeille voidaan tehdä riisuttamisen sisältäviä henkilöntarkastuksia ilman erityisiä perusteita. Voidaan arvella, että kyseistä säännöstä ei nykypäivänä enää säädettäisi sellaisenaan perustuslakivaliokunnan myötävaikutuksella, kun huomioidaan valiokunnan viimeaikainen linja¹⁷⁸.

Rikosseuraamuslaitosta koskevat kanteluratkaisut kuvastavat hyvin niitä ongelmakohtia, joita käytännössä on esiintynyt. Ratkaisujen valossa voidaan todeta, että harvoin on ollut kyse siitä, että edellytyksiä tietyn toimivaltuuden käyttämiselle ei olisi ollut. Sen sijaan merkittävää roolia kantelujen aiheissa näyttelee muotovaatimuksien noudattamatta jättäminen. Tätä kuvastaa hyvin se, että tämän tutkimuksen aihealueeseen liittyvistä kanteluista merkittävä osa on liittynyt vangin tarkastamiseen ja virtsanäytteiden ottamiseen. Tarkemmin kyse on ollut usein hienotunteisuusperiaatteen ja suhteellisuusperiaatteen noudattamatta jättämisestä, joka on ilmentynyt käytännössä muun muassa siten, että vanki on joutunut olemaan liian vähissä vaatteissa tai liian monen valvontahenkilökuntaan kuuluvan virkamiehen katseltavana.

Rikosseuraamuslaitoksen aihealueeseen liittyvissä ohjeissa ja määräyksissä on huomioitu hyvin kanteluratkaisuihin esitetyt kannanotot. Vankeuslakia on myös ajan saatossa päivitetty kattamaan paremmin muotovaatimukset. Käsillä olevassa artikkelissa tarkastelun kohteena olleet toimivaltuudet ovat osittain sekavia keskenään niiden ”käyttökynnyksien” osalta. Toimivaltuussäännöksissä käytetään termejä: *on tarpeen, epäillä, syytä epäillä, perusteltua syytä epäillä ja todennäköistä syytä epäillä*. Tämä koskee laajemminkin vankeuslakia ja asia on tiedostettu vankeuslain muutosarviointia koskevassa muistiossa¹⁷⁹. Kuitenkin esimerkiksi VL 16 luvun toimivaltuuksia koskevissa lain esitöissä on paikoin viitattu pakkokeinolakiin, ja henkilöntarkastuksen sekä henkilönkatsastuksen määritelmät vastaavat lähes täysin pakkokeinolain vastaavia toimivaltuuksia. Olisikin perusteltua selkeyttää toimivaltuuksien käyttökynnyksiä vastaamaan pakkokeinolaissa mainittuja.

¹⁷⁸ Ks. esim. maksukortin käytön valvonnasta PeVL 27/2021 vp.

¹⁷⁹ Oikeusministeriön muistio VN/11810/2021, s. 18.

Vankiloihin päätyvät huumausaineet ovat monessa mielessä erittäin ongelmallisia. Huumausaineita käyttävät vangit ovat jo itsessään turvallisuusriski ja huumausaineiden saatavuus heikentää vankeuden kuntouttavaa tarkoitusta. Lisäksi huumausaineet luovat toimintaedellytyksiä erityisesti järjestäytyneelle rikollisuudelle, jonka harjoittama huumausainekauppa taas aiheuttaa uhkailua, painostamista, väkivaltaa sekä ylipäätään uusintarikollisuutta. Näin ollen vankiloihin päätyvillä huumausaineilla on yhteiskunnallisesti laaja-alaiset vaikutukset. Siksi niiden kulkeutuminen vankiloihin tulisi pyrkiä estämään kaikin mahdollisin tavoin. Ylipäätään tarkastustoiminnan painopiste tulisi olla vankilan ulkokehällä ja myös toimivaltuudet mahdollistavat tämän. Tämän toteuttaminen vaatisi kuitenkin enemmän koiratoimintaa sekä tehokasta tiedonhankintaa ja tiedon analysoimista, jotta tarkastustoiminta olisi tietojohtoista. Riittäväillä resursseilla on myös ratkaiseva rooli tässä.

Vankilan henkilöstön kyselytutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, että vankiloiden tarkastustoiminnassa on kehittämisen varaa. Tämä koskee erityisesti tarkastusten säännöllisyyttä ja määrää. Vain alle kolmasosa vastaajista arvioi, että tarkastuksia tehdään riittävän säännöllisesti. Samalla valtaosa vastasi, että ei ole osallistunut tarkastuksiin viimeisen kahden vuoden aikana, ja toivoi tarkastusten määrän lisäämistä. Regressioanalyysissä havaittiin tilastollisesti merkitseviä eroja vastauksissa rikosseuraamusalueiden väleillä. Itä- ja Pohjois-Suomi sekä Länsi-Suomi eroavat kaikilla tarkastustoimintaa koskevilla osa-alueilla negatiivisesti Etelä-Suomesta. Tuloksien mukaan myös toimenkuvien välillä on eroja tarkastustoiminnan suhteen, ja vartijat osallistuvat tarkastuksiin muita toimenkuvia useammin. Samalla vartijat kuitenkin myös toivovat tarkastustoiminnan lisäämistä muita toimenkuvia useammin. Tämä ei ole yllättävää, kun huomioidaan, että laitosturvallisuuden ylläpitäminen ja siihen liittyvä tarkastustoiminta kuuluu vartijoiden työtehtäviin. Tällöin on myös luonnollista, että turvallisuusseikkoihin liittyvä ajattelumalli eroaa muista toimenkuvista. Tehokkaampaa huumausainetorjuntaa toivoi myös valtaosa (88 %) vastaajista.

Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuden ja valvontatyön ulkoisessa arvioinnissa esitettiin myös useita kehittämissuosituksia tarkastustoiminnan ja päihdetestauksen valvontaan. Vankiloissa tarkastustoimintaa ja päihdetestausta pitäisi lisätä ja asettaa tavoitteet määrille osaksi yksiköiden tulosohjausta. Lisäksi organisointia tulisi uudistaa, jotta vastuut yksiköissä olisi selkeät ja valtakunnallinen yhteistyö olisi toimivaa. Tarkastustoimintaan tulisi laatia myös toimintaohjeet ja järjestää säännöllisesti koulutusta¹⁸⁰. Ylipäätään kehittämisen lisäksi olisi tärkeää jatkossa tutkia tarkemmin, kuinka

¹⁸⁰ Ks. lisää Paasonen 2021.

tarkastustoimintaa ja päihteettömyyden valvontaa toteutetaan eri vankiloissa käytännössä. Lisäksi olisi hyödyllistä tehdä vertailevaa tutkimusta aiheesta erityisesti muihin Pohjoismaihin.

Lähteet

Apulaisoikeuskanslerin ratkaisu AOK/483/1/02, 15.12.2003.

CPT 2020: Kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimivan eurooppalaisen komitean (CPT) kuudes määräaikaikäynti Suomessa.

CPT 2014: Kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimivan eurooppalaisen komitean (CPT) viides määräaikaikäynti Suomessa.

Eduskunnan oikeusasiamiehen juhlakirja 100 vuotta. Eduskunnan oikeusasiamies 1920–2020 Sata vuotta laillisuusvalvontaa ja oikeusturvaa. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu 2020.

EOAK/4958/2021, 28.7.2021.

EOAK/5749/2020, 4.12.2021.

EOAK/5039/2020.

EOAK/4266/2020, 31.8.2020.

EOAK/1886/2020.

EOAK/1478/2020, 28.10.2020.

EOAK/3515/2019, 27.5.2020.

EOAK 5437/2019, 29.4.2020.

EOAK/5223/2019.

EOAK/4153/2019, 27.11.2020.

EOAK/2570/2019, 28.2.2020.

EOAK/2150/2019, 12.9.2019.

EOAK/5960/2018, 19.8.2019.

EOAK/1224/2018, 15.5.2018.

EOAK/5948/2018, 7.5.2019.

EOAK/509/2018, 23.3.2018.

EOAK 5022/2017, 13.11.2018.

EOAK/7158/2017, 5.9.2018.

EOAK/5110/2017, 9.3.2018.

EOAK/5037/2017, 5.11.2018.

EOAK/6034/2016, 3.1.2019.

EOAK/4702/2016, 13.10.2017.

EOAK/4633/2017, 9.8.2018.

EOAK/4343/2017, 4.9.2018.

EOAK 5540/4/15, 24.10.2016.

EOAK 2972/4/15, 28.1.2016.

EOAK 4494/4/14, 5.11.2015.

EOAK/3082/4/14, 19.1.2015.

EOAK/590/4/09, 18.10.2010.

EOAK/3620/2/09, 26.4.2012.

EOAK/3501/4/09, 29.11.2010.

EOAK/1933/4/07, 29.8.2008.

EOAK/3646/2/07, 20.3.2009.

EOAK/3529/4/06, 15.10.2008.

EOAK/1504/4/04, 20.3.2006.

EOAK/114/4/04, 31.8.2004.

EOAK/1562/4/03, 3.6.2004.

EOAK/1449/4/03, 17.12.2003.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: Valerijs Savics v. Latvia 27.11.2012.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: Van der Ven v. Alankomaat 4.2.2003

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: Lorsé v. Alankomaat 4.2.2003.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: Shennawy v. France 20.1.2011.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: Mary Wainwright, Alan Wainwright v. Yhdistynyt kuningaskunta 26.09.2006.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: Anna Young v. Yhdistynyt kuningaskunta 11.10.2005.

Euroopan neuvoston ministerikomitean jäsenvaltioille antama suositus CM/Rec (2018) 5, joka koskee lapsia, joiden vanhemmat ovat vangittuna (Ministerikomitean hyväksymä 5. huhtikuuta 2018 ministereiden sijaisten 1312. kokouksessa)

Hartova, Anne – Mohell, Ulla – Pajuoja, Jussi – Vartia Matti: Yhdyskuntaseuraamukset ja vankeus. Printon, Tallinna 2015.

HE 14/1985 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaiksi lainsäädännöksi.

HE 281/1993 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi turvatarkastuksista lentoliikenteessä.

HE 10/1998 vp: Hallituksen esitys laeiksi rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain, tutkintavankeudesta annetun lain, pakkokeinolain ja kansanterveyslain muuttamisesta.

HE 3/1999 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi turvatarkastuksista tuomioistuimissa.

HE 263/2004 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 222/2010 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

HE 261/2006 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi vankeuslain 12 luvun ja tutkintavankeuslain 8 luvun muuttamisesta.

HE 45/2014 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle vankeutta ja tutkintavankeutta koskevan lainsäädännön muuttamiseksi.

HE 263/2016 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi vankeuslain, tutkintavankeuslain ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain muuttamisesta.

HE 222/2018 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi vankeuslain ja tutkintavankeuslain, pakkokeinolain ja rikoslain 6 luvun 13 §:n muuttamisesta.

HE 246/2020 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa sekä vankeuslain ja eräiden muiden seuraamusten täytäntöönpanosta annettujen lakien muuttamisesta.

Helminen, Klaus - Lehtola, Kari - Virolainen, Jyrki: Esitutkinta ja pakkokeinot. Talentum. Helsinki 2006.

Helminen, Klaus - Fredman, Markku - Kanerva, Janne - Tolvanen, Matti - Viitanen, Marko: Esitutkinta ja pakkokeinot. Talentum. Helsinki 2012.

Holopainen, Jari-Pekka: Selvitys Rikosseuraamuslaitoksen kyvystä vastata järjestäytyneen rikollisuuden aiheuttamiin haasteisiin. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3/2021.

Iltalehti 29.6.2018: Vangit käyttävät huumeiden salakuljetuksessa jopa lapsia apunaan - vartijat helimässä kekseliäiden konstien edessä. Saatavissa osoitteesta: <https://www.iltalehti.fi/kotimaa/a/20180629220104399>. Luettu 25.1.2021.

Joukamaa, Matti: Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010.

Junninen, Mika: Suomalaisten vankiloiden turvallisuus. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 5/2008.

Lamminen, Soili: Huume- ja päihdehoito Suomen vankiloissa. Haaste 4/2019, julkaistu 5.12.2019.

LaVM 17/1998 vp: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä laeiksi rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain, tutkintavankeudesta annetun lain, pakkokeinolain ja kansanterveyslain muuttamisesta.

LaVM 6/1999 vp: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä laiksi turvatarkastuksista tuomioistuimissa.

LaVM 10/2005 vp: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

LaVM 31/2006 vp: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä hallituksen esitys laeiksi vankeuslain 12 luvun ja tutkintavankeuslain 8 luvun muuttamisesta.

LaVM 17/2014 vp: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle vankeutta ja tutkintavankeutta koskevan lainsäädännön muuttamiseksi.

Lännen Media 26.6.2019: ”Liivijengit tienasivat vankien huumeiden käytöllä vähintään 2-9 miljoonaa euroa viime vuonna – vankiloiden huumemäärät kolminkertaistuivat 10 vuodessa”. Saatavissa osoitteessa: <https://ls24.fi/lannen-media/lm-selvitys-liivijengit-tienasivat-vankien-huumeiden-kaytolla-vahintaan-2-9-miljoonaa-euroa-viime-vuonna-vankiloiden-huumemaarat-kolminkertaistuivat-10-vuodessa>. Vierailtu 5.2.2022.

Mohell, Ulla – Pajuoja, Jussi: Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisuudistus. As Pakett, Tallinna 2006.

Oikeusministeriön muistio vankeuslain muutostarpeiden arvioinnista VN/11810/2021.

Paasonen, Jyri: Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuden ja valvontatyön ulkoinen arviointi. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2021.

Perälä, Jussi: "Miksi lehmät pitää tappaa?". Etnografinen tutkimus 2000-luvun alun huumemarkkinoista Helsingissä, väitöskirja, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 2011.

PeVL 12/1998 vp: Perustusvaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laeiksi rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain, tutkintavankeudesta annetun lain, pakkokeinolain ja kansanterveyslain muuttamisesta.

PeVL 2/1999 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laiksi turvatarkastuksista tuomioistuimissa.

PeVL 20/2005 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

PeVL 59/2006 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laeiksi vankeuslain 12 luvun ja tutkintavankeuslain 8 luvun muuttamisesta.

PeVL 27/2021 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle laeiksi henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa sekä vankeuslain ja eräiden muiden seuraamusten täytäntöönpanosta annettujen lakien muuttamisesta.

Rantanen, Teemu - Lindqvist, Minna - Lindström, Janika - Vuorinen, Pertti - Weckroth, Antti: Yhteistyötä, valvontaa ja kokonaisvaltaista kuntoutusta. Tutkimus valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistämisestä. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 3/2016.

Rikosseuraamuslaitos 2020: Kuntouttava toiminta – Päihdetyö. Rikosseuraamuslaitoksen www-sivut: Saatavissa osoitteessa <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/paihdevalvonta.html>.

Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016.

Rikosseuraamuslaitoksen ohje vangin päihhteettömyyden valvonta, päihtymystilan toteaminen ja päihdevalvonnan testit (9/004/2021).

Rikosseuraamuslaitoksen ohje henkilöntarkastuksesta, dnro 1/004/2015.

Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuslinjaus 2015.

Rikosseuraamuslaitoksen yleisesite 2017.

Rikosseuraamuslaitoksen määräys tulotarkastuksesta. Dnro 6/004/2016, 5.9.2016.

Rikosseuraamuslaitoksen päihdevalvonta 2019. Saatavissa osoitteessa: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/kuntouttavatoiminta-paihdeyto.html>. Vierailtu 15.1.2022.

STT 11.4.2021: ”Vankiloiden koronarajoitukset ovat vähentäneet merkittävästi huumeiden määrää ja rauhoittaneet oloja laitoksissa”. Saatavissa osoitteessa: <https://yle.fi/uutiset/3-11878830>. Vierailtu 26.1.2022.

Tourunen, Jouni - Weckroth, Antti - Kaskela, Teemu: Päihdekuntoutusohjelmat vankilassa – menestystarina? Tiimi 1/2013, s. 26-27. Saatavissa osoitteessa: http://tiedostot.a-klinikkasaatio.fi/tutkitua/Tiimi_113.pdf.

Tourunen, Jouni - Kaskela, Teemu - Weckroth, Antti: Päihdekuntoutusohjelmat vankilassa. Historiallinen katsaus sekä ohjaajien ja vankien kokemukset. A-klinikkasäätiön raporttisarja 68. Helsinki 2019.

Turun hovioikeuden tuomio 21/106505, 12.02.2021.

Wooldridge, Jeffrey M: Introductory Econometrics: A Modern Approach, Fifth Edition. South-Western, Cengage Learning. 2013.

Ylen uutinen 3.4.2020: ”Koronarajoitukset tukkivat huumereitit – vankila varautuu paljastamaan vankien kiljun valmistuksen ja lääkekaupan”. Saatavissa osoitteessa: <https://yle.fi/uutiset/3-11290226>. Vierailtu 27.1.2022.

Ylen uutinen 13.11.2020: ” Suomen vankiloissa on käynnissä turvallisuutta horjuttava valtataistelu, jota käydään järjestäytyneen rikollisuuden huumekaupan ympärillä. Kenellä on valta vankilassa?” Saatavissa osoitteessa: <https://yle.fi/uutiset/3-11628964>. Vierailtu 6.2.2022.